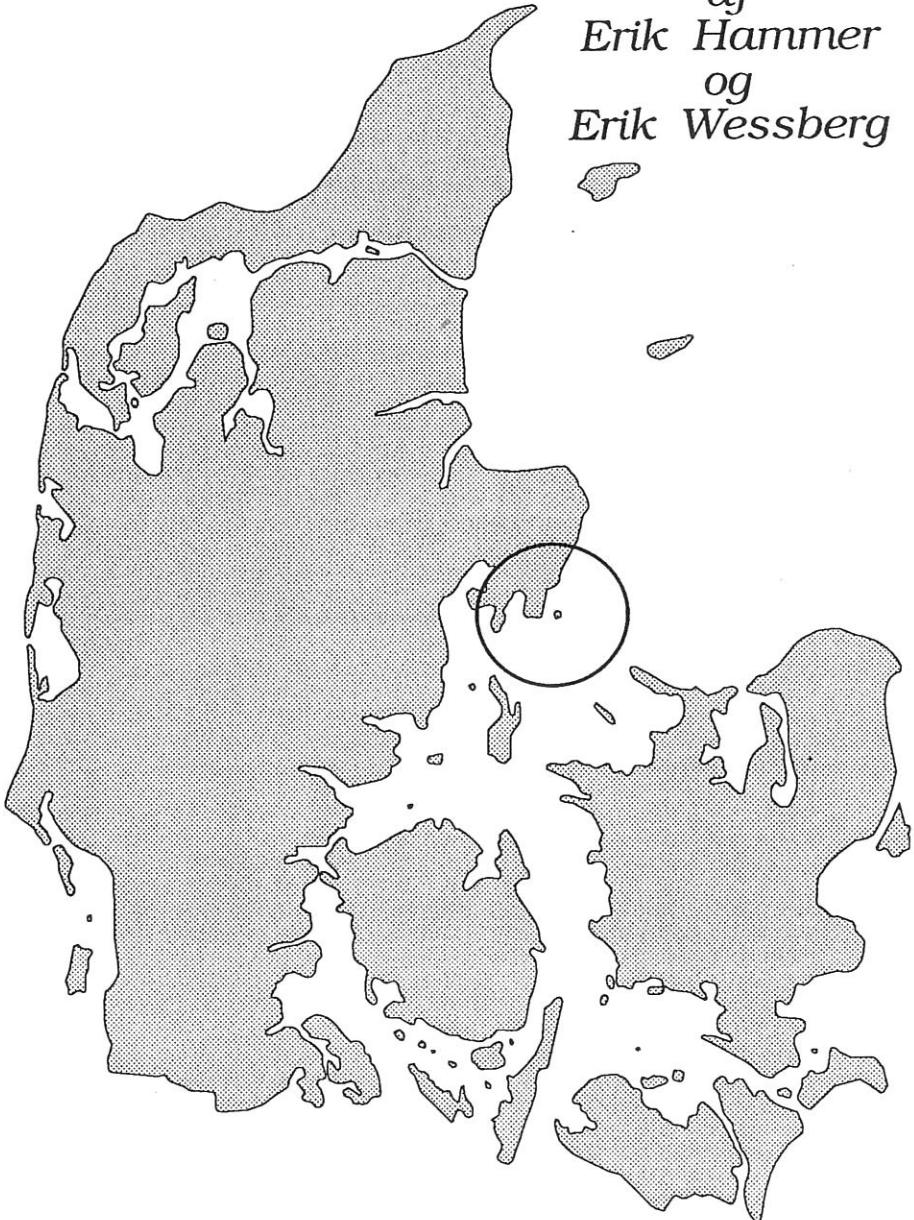

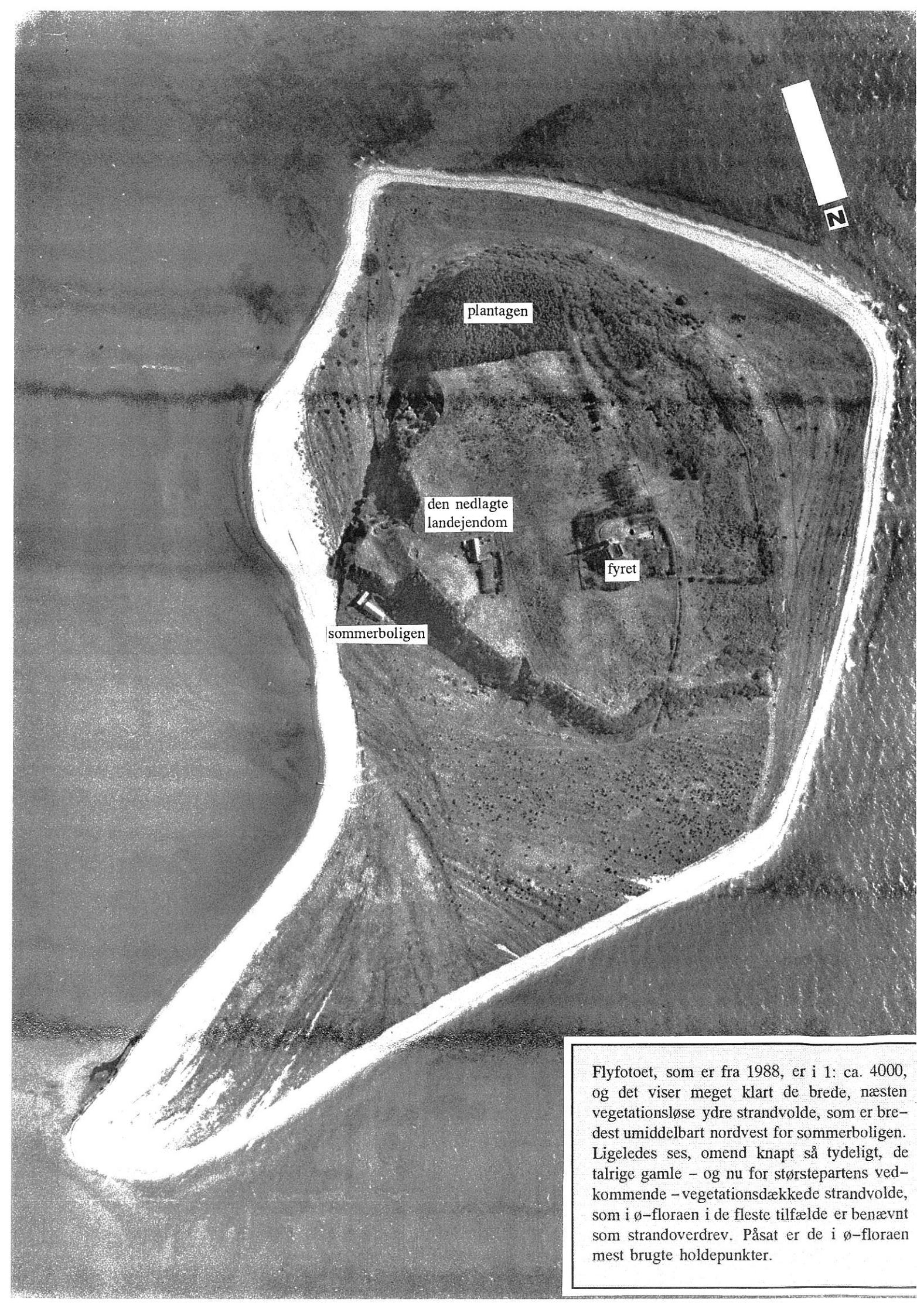
HJELM

Ø-flora nr. 57

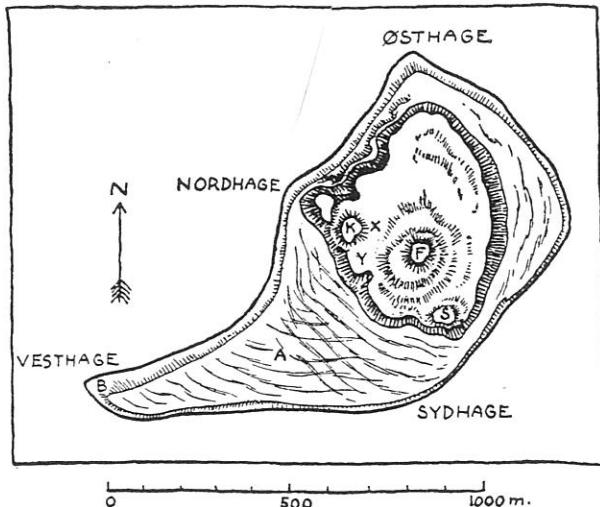
af
Erik Hammer
og
Erik Wessberg

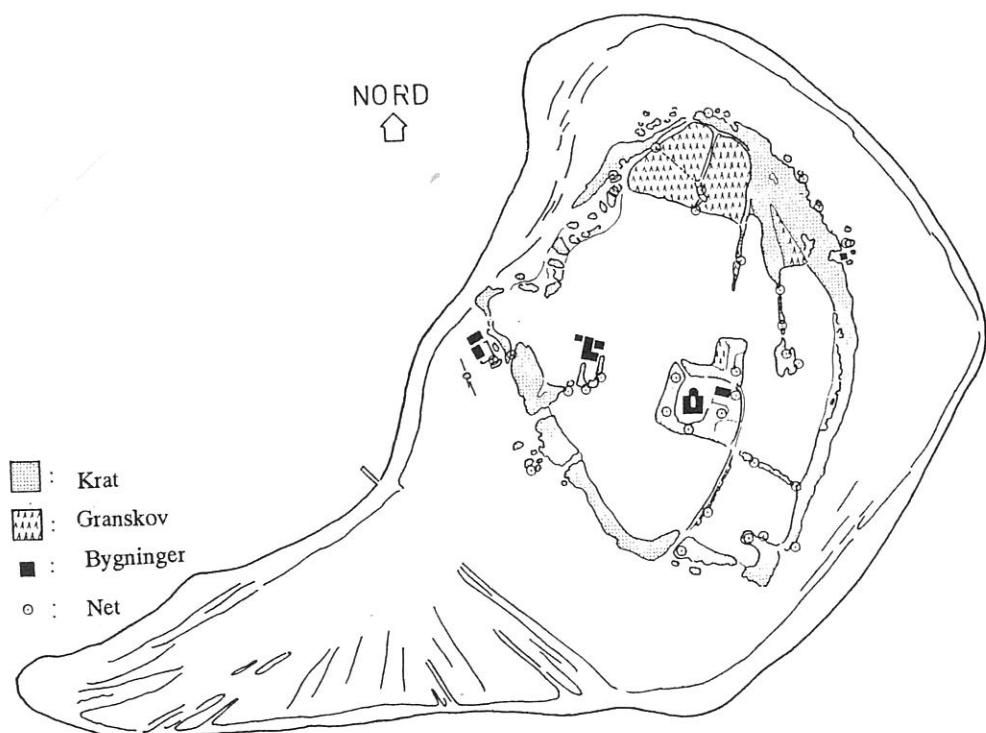
Randers 1994

Flyfotoet, som er fra 1988, er i 1: ca. 4000, og det viser meget klart de brede, næsten vegetationsløse ydre strandvolde, som er bredest umiddelbart nordvest for sommerboligen. Ligeledes ses, omend knapt så tydeligt, de talrige gamle – og nu for størstepartens vedkommende – vegetationsdækkede strandvolde, som i ø-floraen i de fleste tilfælde er benævnt som strandoverdrev. Påsat er de i ø-floraen mest brugte holdepunkter.

Kortet er omtegnet efter Achton Friis kort, som han tegnede under sit besøg i 1922. Her gives et godt indtryk af det marine forland i form af de mange, gamle strandvolde, som nu de fleste steder er dækket af et tyndt lag organisk materiale. Af de på kortet anførte bogstaver er der i ø-floraen kun benyttet K=Kastelsbakken, F=fyret og S=Skådebakken.

Kortet stammer fra Kjeld Hansens artikel "Trækfugleundersøgelser på Hjelm 1970-72", publiceret i Flora og Fauna 79 (1973). Indtegnet er strandvoldene, især i syd, nåleplantagen i nord, krattene, der omgiver morænekolden, bygningerne og medtaget – selv om det falder uden for ø-floraens traditionelle rammer – de steder, hvor ornitologerne dengang opstillede fangstnet. I øvrigt skriver Kjeld Hansen om det marine forland, "at en begyndende tilgroning med Hunde-Rose (*Rosa* sp.), hyld (*Sambucus nigra*) og tjørn (*Crataegus oxyacantha* og *C. monogyna*) fra skrænterne er under udvikling, især på den sydvestlige del af øen". Denne tilgroning er fortsat, men omfatter nu hele området syd for morænekolden med undtagelse af de sydligste områder samt ikke mindst overdrevene omkring bygningerne.

Hjelm – en ø-floraliste med noter

Hjelm ligger i den vestlige del af Kattegat, ca. 6 km sydøst for Ebeltoft-halvøens østkyst og ca. 15 km nordøst for Samsø's nordspids, Issehoved. Efter Lange (1920) er arealet 98 tdr. land (ca. 54 hektar), efter Ahton Friis (1922) 112,8 tdr. land (ca. 60 hektar) og efter HVEM-HVAD-HVOR, årg. 1946, ca. 62 hektar. Både Kjeld Hansen (1973) og Peter Wind (1993) opgiver det til ca. 70 hektar, så mon ikke det er det korrekte. Indtil for få år siden var der fastboende på Hjelm. I HVEM-HVAD-HVOR, årg. 1946, oplyses, at der er 15 indbyggere (på Ahton Friis' tid "en snee mennesker"), men nu er det hovedsageligt kun øens ejere, et familiekonsortium med ca. 15 personer, der både ejer øen og især i sommermånedene benytter bygningen på vestsiden af øen, i ø-floraen kaldt sommerboligen.

Indtil for nogle få årtier siden har den højestliggende del af øen, som består af moræneaflejringer, været opdyrket. Da Ahton Friis var der i 1922, blev der drevet landbrug, omend de 32 tdr. land var "dårlig jord, enten for fed af mergel eller alt for sandet". Da Botanisk Forening i 1965 besøgte øen, skrev Alfred Hansen og Sv.-E. Sandermann Olsen i ekskursionsreferatet i Bot. Tids. 61, at "al dyrkning nu er ophørt", og at "de tidligere marker således får lov til at passe sig selv". De dyrkede arealer kan da ikke have været brakliggende i ret mange år, for Kjeld Hansen skriver i artiklen "Trækfugleundersøgelser på Hjelm 1970-72" i Flora og Fauna 79, at "Efter ophør med landbrugsmæssig udnyttelse i midten af 60'erne er der sket en betydelig indvandring af urter".

Hjelm er et attraktivt sted for mange af de forbisejlende, og der er folk fra fastlandet, der tager madkurven med herover; det hænder ofte, at nogle af de besøgende begiver sig øen rundt. Det kan sagtens lade sig gøre på en god times tid.

Hjelm har ført en omskiftelig tilværelse, og den rummer Danmarkshistorie, idet Marsk Stig efter sigende efter 1290 havde tilhold her. I begyndelsen af 1300-tallet rev Erik Menved borgen ned. Derefter var Hjelm i nogle århundreder under Kronen. I 1631 fik Frands Rantzau øen, og senere kom den under godset Gl. Estrup, som endnu ejede den, da Ahton Friis var der. Siden blev den købt af Århus Sten- & Gruskompagni. De nuværende ejere er, som tidligere omtalt, et familiekonsortium.

Hjelm er i sin opbygning en meget usædvanlig ø med sin morænererne omgivet af marint forland på alle sider. I mange år har der været talt om at udnytte de store forekomster af ral, men det har lovgivningen forhindret. Dels Naturfredningslovens § 46 af 1972 og senest Naturbeskyttelseslovens § 15 af 1992, der omhandler strandbeskyttelseslinier på 100 m, hvor ingen indgreb må foretages, jf. kort side 17.

Stivhåret Ranunkel (*Ranunculus sardous*)

Nordgrænsen for Stivhåret Ranunkel går i følge af-handlingen om Ranunculaceernes Udbredelse (Larsen 1956) gennem Danmark. I Sverige er de fleste fund efter Hultén 1971 tilfældige, dvs. indslæbte; kun på Øland er den almindelig. I Danmark fortæller Larsen, at den er sjælden nord for Århus. Der er dog ingen tvivl om, at den i Nordjylland er almindelige end formodet. På tre af de nordjyske øer: Egholm (Løjtnant & Wessberg 1986), Gjøl og Øland (Wessberg 1992, 1993), for hvilke der er udarbejdet ø-floraer, er den – om ikke den almindeligste Ranunkel-art – da den næst almindligste, ligesom den også på Randerskanten er hyppig. På Hjelm er den kun fundet under Dansk Botanisk Forenings ekskursion i 1965. Hvor de fandt den, vides ikke.

En stor del af øens centrale, højeste partier er beskyttet gennem Naturbeskyttelseslovens § 18 af 1992 om jordfaste fortidsminder, som sikrer disse samt deres omgivelser i en radius af 100 m regnet fra fortidsmindets fod, jf. kort side 17.

De love, der ikke er sikret gennem Naturbeskyttelsesloven, er omfattet af Planlovens zonebestemmelser af 1993. Øen er henført til landzone, hvilket betyder, at enhver ændring af bl.a. arealernes anvendelse kræver tilladelse.

Trots sit lille areal er øen i bl.a. botanisk, geologisk og ornitologisk henseende af stor værdi. Sætningen fra artiklen "Havbundsundersøgelser. Råstoffer og fredningsinteresser" (M. Nielsen, L. Nielsen og L. Jensen, 1987) er meget rammende. "Desuden indeholder Hjelm med de høje bevoksede klinter omkranset af en "sokkel" af hævet marint forland stor landskabelig herlighedsværdi".

I den følgende omtale af øens naturtyper er plantenavnene, første gang de bliver nævnt, med både dansk og latinsk navn, derefter kun med dansk.

Strandvegetationen

Hjelm har usædvanligt brede og meget imponerende strande og strandvolde, som for langt største- partens vedkommende af opbygget af ral, dvs. sten, der sjældent er over 8 cm i diameter. Generelt er der kun vegetation over højeste sommervandstand ved storm, dvs. allerøverst på de stærkt skrånende strandvolde og i overgangszonen til strandoverdrevet. Ofte er det meget vanskeligt at afgøre, om et givent område skal henregnes til strandvolde eller strandoverdrev. Der vil derfor her nogle gange blive nævnt arter fra de stenede strandvolde, der oftest henregnes til strandoverdrevets planter, og omvendt.

Ved den lille anløbsbro lidt syd for sommerboligen, der ligger ved foden af den sydvestlige skrænt nær Nordhage, og normalt kun, hvor der findes et tyndt lag humus, vokser på strandvoldene Strandkål (*Crambe maritima*), Alm. Strandkamille (*Tripleurospermum maritimum* ssp. *salinum*), Hjælme (*Ammophila arenaria*), Dansk Kokleare (*Cochlearia danica*), Vår-Brædbæger (*Senecio vernalis*), Kruset Skræppe (*Rumex crispus*), Hundetunge (*Cynoglossum officinalis*), Håret Høgeurt (*Hieracium pilosella*), Hunde-Viol (*Viola canina*), Alm. Røllike (*Achillea millefolium*) og Engelskgræs (*Armeria maritima* ssp. *elongata*).

Ved sommerboligen er en af de dominerende arter på strandvoldene Liggende Hejre (*Bromus hordeaceus* ssp. *thominii*). Derudover er der meget af Alm. Røllike, Dansk Kokleare, Høst-Borst (*Leontodon autumnalis*), Lancet-Vejbred (*Plantago lanceolata*) og Alm. Kællingetand (*Lotus corniculatus*).

I kystområdet nord for sommerboligen, mellem Nordhage og Østhage og derfra et godt stykke mod sydøst, findes et system af tidlige krumodder, som nu er delvist vegetationsdækkede. Det er et enestående, smukt område, især når det iagtta-

Strand-Mandstro (*Eryngium maritimum*)

Strandvoldene er – med ganske få undtagelser – Hjelm rundt opbygget af ral, og de afspejler på glimrende vis den store dybde, der findes ganske få meter fra stranden, idet de har et kraftigt fald. En af strandvoldenes karakterplanter, specielt på vestsiden, er Strand-Mandstro. Ved nordvestsiden vokser den i selskab med masser af Strandkål (*Crambe maritima*), Mark-Bynke (*Artemisia campestris*), Hundetunge (*Cynoglossum officinalis*) og Liggende Hejre (*Bromus hordeaceus* ssp. *thominii*). Her er der til gengæld knapt så meget af en af øens mest iøjnefaldende planter, nemlig Engelskgræs (*Armeria maritima* ssp. *elongata*).

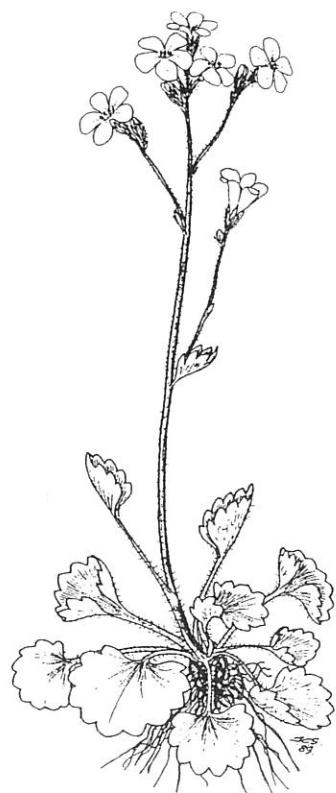
ges fra et af de få steder på den øverste del af skrænten, hvortil det endnu er muligt at komme. Hist og her findes bevoksninger af Glat Hunde-Rose (*Rosa canina* ssp. *canina*) og Rynket Rose (*R. rugosa*). Artsrigdommen er ikke stor. Almindeligst er arter som Hare-Kløver (*Trifolium arvense*), Alm. Kællingtand, Krybende Potentil (*Potentilla reptans*), Engelskgræs, Gul Snerre (*Galium verum* ssp. *verum*), Bidende Stenurt (*Sedum acre*) og Strandarve (*Honckenya peploides*); men også Mark-Bynke (*Artemisia campestris*), Strand-Mandstro (*Eryngium maritimum*), kystformen af Hejrenæb (*Erodium cicutarium* ssp. *dunense*), Strandkål, Sand-Frøstjerne (*Thalictrum minus* ssp. *arenarium*) og Håret Høgeurt findes i pånt antal. Yderst findes sjeldent smukke, ca. 15 meter brede, småstenede og oftest vegetationsløse strandvolde. Når der er planter, er det mest i form af Tykbladet Mælde (*Atriplex glabriuscula*), Sodaurt (*Salicornia kali*), Klæbrig Brandbæger (*Senecio viscosus*) og Alm. Brandbæger (*Senecio vulgaris*). Inderst på strandvoldene findes arter som Alm. Engelsød (*Polypodium vulgare*), Tofrøet Vikke (*Vicia hirsuta*) samt lidt Kornet Stenbræk (*Saxifraga granulata*), Bakke-Jordbær (*Fragaria viridis*) og Blodrød Storkenæb (*Geranium sanguineum*).

Langs øens østside, mellem Østhage og Sydhage, findes på strandvoldene almindeligvis kun vegetation i lavningerne. Oftest drejer det sig om Alm. Strandkamille, Klæbrig Brandbæger, Østersø-Strandsennep (*Cakile maritima* ssp. *baltica*), Strandkål, hist og her lidt Hjælme samt en meget håret form af Lancet-Vejbred, måske den, som Lange (1864) kalder f. *eriophylla*. I lavninger, ofte ved lidt opskyllet tang og Ålegræs, findes en del mælder, bl.a. Tand-Mælde (*Atriplex deltoidea*) og Strand-Mælde (*A. litoralis*). Øverst, i overgangszonen mellem strandvolden og det brede strandoverdrev, findes i lavinger også Dansk Kokleare.

Strandvoldene i det sydvestlige område, fra Vestsøen og til skræntfoden, er et kapitel for sig. Strandvold ligger ved strandvold. Yderst de senest dannede og ved skræntfoden de ældste. Kun få buske har kunnet etablere sig i dette særprægede område, der flader jævnt ud mod kysten, og hvor rullesten, ral og grus mange steder endnu ikke er dækket af organisk materiale. Selve odden er opbygget af større sten end set andre steder på øen. Om den siges i den tidligere nævnte rapport om havbundsundersøgelser, at det er en retodde, og at "oddens vækstretning er bemærkelsesværdig for relativt fritliggende øer i danske farvande, der normalt er domineret af de fremherskende vindretninger fra vest". Såvel på Achton Friis' tid som nu er der overalt hernede på de gamle strandvolde en sand vrimmel af måger, som skal tælles i tusinder. Det er botanisering til en "infernalsk støj" og til en stærk dunst af guano. Vegetationen bærer da også i høj grad præg af fuglenes tilstedeværelse. På selve retodden er der endnu ingen vegetation. I det øvrige område er den spredt med arter som Engelskgræs, som er langt den talrigeste, Rødknæ (*Rumex acetosella*), Alm. Syre (*R. acetosa*), Håret Høgeurt, Gul Snerre, Alm. Fuglegræs (*Stellaria media*), Bakke-Nellike (*Dianthus deltoides*), Blodrød Storkenæb, Alm. Hønsetarm (*Cerastium fontanum* ssp. *triviale*), Sand-Løg (*Allium vineale*) og Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*). I områder med rigtigt meget guano ses mange

Kornet Stenbræk (*Saxifraga granulata*)

findes mange steder på Hjelm's strandoverdrev og overdrev, men ingen steder i rigtig stor mængde. På strandoverdrevet lidt vest for fyrets vandværk står den sammen med andre tidligtblomstrende arter som Fåre-Svingel (*Festuca ovina*), Tidlig Dværgbunke (*Aira praecox*), Vellugtende Gulaks (*Anthoxanthum odoratum*), Flipkrave (*Teesdalia nudicaulis*), Engelskgræs (*Armeria maritima* ssp. *elongata*) og Femhannet Hønsetarm (*Cerastium semidecandrum*).

Stor Nælde (*Urtica dioica*), Alm. Fuglegræs, Hvidmelet Gåsefod (*Chenopodium album*), Hyrdetaske (*Capsella bursa-pastoris*), Svine-Mælde (*Atriplex patula*), Slangehoved (*Echium vulgare*) og Enårig Rapgræs (*Poa annua*); nogle af arterne er kun fundet her. Ligeledes er de fleste mælkebøttearter, der hører til sektionen Fandens Mælkebøtte (*Taraxacum*, sect. *Ruderalia*), herfra. De alleryderste strandvolde har mange ikke-vegetationsdækkede pletter, hvor der hist og her vokser arter som Alm. Katost (*Malva sylvestris*), som dog her er talrigt til stede, Slangehoved, Liden Storkenæb (*Geranium pusillum*), Strand-Bede (*Beta vulgaris* ssp. *maritima*), Alm. Torskemund (*Linaria vulgaris*), Kruset Skræppe og Snerle-Pileurt (*Polygonum convolvulus*), der ligesom Alm. Katost optræder i stort antal. Nogle få Alm. Hyld (*Sambucus nigra*) prøver at få fodfæste på dette vindomsuste sted. I det sydvestlige hjørne findes Strand-Mælde i hobetal, ligesom også Strand-Bede og Alm. Vej-Pileurt (*Polygonum aviculare* ssp. *aviculare*) er godt repræsenteret.

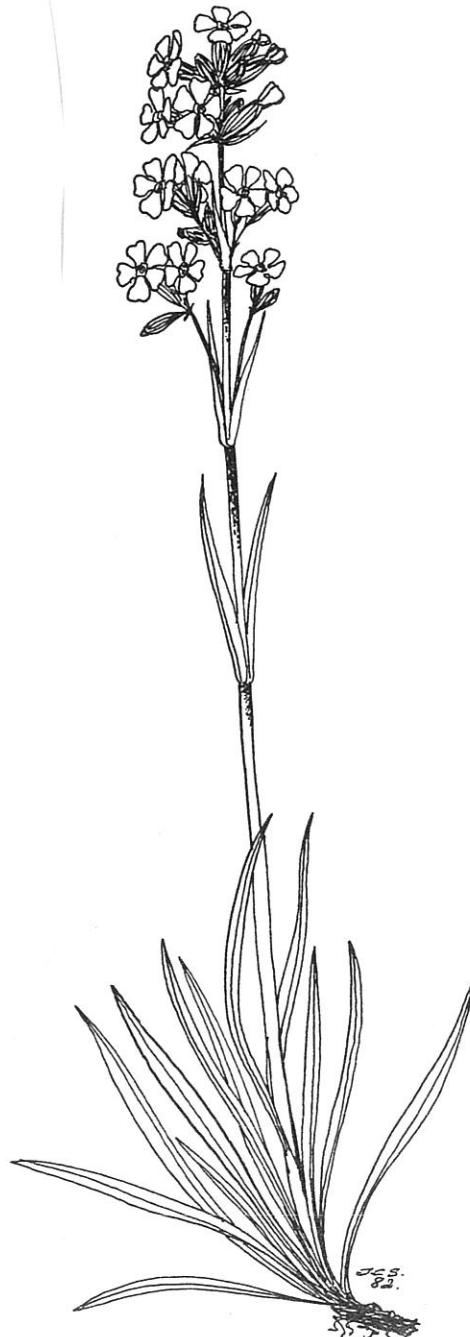
På strandvoldene, der strækker sig fra Vesthage og til den lille anløbsbro omrent midtvejs til sommerboligen, findes noget atypisk Liden Nælde (*Urtica urens*). Mere karakteristisk er forekomsten af Hundeturte, Strandarve (*Honckenya peploides*) og Strand-Mandstro. Et sjældent syn er Bidende Stenurt (*Se-dum acre*), som noget nær 100% dækker et flere hundrede m² stort område. Nærmere anløbsbroen er strandvoldene i sensommeren blå af mængder af Slangehoved.

Strandoverdrevsvegetationen

Ca. halvdelen af øens areal udgøres af strandoverdrev, som strækker sig fra foden af de kratbevoksede littorinaskränter og til de ydre strandvolde. Nogle steder kan det, som tidligere nævnt, være vanskeligt at afgøre, om vegetationen skal henregnes til strandoverdrevs- eller til strandvegetationen. Hele det marine forland er jo oprindeligt strandvolde, der i tidens løb er blevet dækket af et mere eller mindre tykt lag organisk materiale.

Tjærenellike (*Lychnis viscaria*)

findes flere steder på Hjelm. Et af de områder, den optræder talrigt i, ligger ved østsiden, umiddelbart syd for moræneknolden. Området er strandoverdrev, der er i tilgroning af buske, især tjørn, brombær, mest i form af *Rubus radula* og *R. wahlbergii* og Slåen (*Prunus spinosa*) samt nogle eksemplarer af Glat Hunde-Rose (*Rosa canina* ssp. *canina*). Af urter kan nævnes Vild Kørvel (*Anthriscus sylvestris*), som er talstærkt til stede, Alm. Enghavre (*Helicotrichon pratensis*), Liden Klokke (*Campanula rotundifolia*), Krybende Potentil (*Potentilla reptans*) og, underligt nok, Gold Hejre (*Bromus sterilis*). I områder med megen fuglegødning optræder hist og her Blek Fuglegræs (*Stellaria pallida*).

Specielt syd og vest for fyret findes vedvækster, der flere steder er ved at danne uigennemtrængelige barrierer. Det drejer sig først og fremmest om roser, hvidtjørn og brombær, som alle nyder godt af den "alhueplads", som det åbne terræn endnu giver. Stort set alle vore tidligt blomstrende overdrevsarter findes her, således Vår-Vikke (*Vicia lathyroides*), Flipkrave (*Teesdalia nudicaulis*), Vår-Gæslingeblokst (*Erophila verna*), Vår-Brandbæger, Fåre-Svingel (*Festuca ovina*), Tidlig Dværgbunke (*Aira praecox*), Dunet Enghavre (*Helictotrichon pubescens*), Knold-Ranunkel (*Ranunculus bulbosus*) og Femhannet Hønsetarm (*Cerastium semidecandrum*), for ikke at glemme Engelskgræs. Senere på året ses arter som Alm. Sct. Hansurt (*Sedum telephium* ssp. *maximum*), som er talstærkt repræsenteret overalt på Hjelm, Hundetunge, Ager-Snerle (*Convolvulus arvensis*), Gul Snerre, Bakke-Nellike, Blodrød Storkenæb, Vild Kørvel (*Anthriscus sylvestris*), Rejnfan (*Tanacetum vulgare*) og Krybende Potentil.

Omkring sommerboligen vokser bl.a. Alm. Knopurt (*Centaurea jacea*), Alm. Kvikk (*Elytrigia repens*), Alm. Hvene (*Agrostis tenuis*), Vild Kørvel, Alm. Katost, Alm. Syre, Mark Hindknæ (*Spergularia rubra*), Liden Burre (*Arctium minus*) og Horse-Tidsel (*Cirsium vulgare*).

I nord og nordvest findes på strandoverdrevet, som er gamle krumodder, bl.a. Bakke-Nellike, Marehalm (*Leymus arenarius*), Hjælme, Strandkål, Dansk Kokleare og Liden Klokke (*Campanula rotundifolia*). Flere steder er Strandarve, især i lidt flyvesand, som set så tit, "tæppedannende". Området rummer iøvrigt en koloni af Svartbag. Som de fleste andre strandvolde på øen er dette område intet mindre end unikt.

Et af de få steder, vi på Hjelm har set Aks-Ærenpris (*Veronica spicata*), er på strandoverdrevet sydøst for fyret. Det er et af de kønneste steder på øen, men ikke kun på grund af denne smukke art. I og ved pionerbuskadset er der en meget interessant vegetation. Ved højsommertide er der foruden blomstrende Aks-Ærenpris i et relativt lille område også Tjærenellike (*Lychnis viscaria*), Bakke-Nellike, Alm. Sct. Hansurt (i mængde), Kransbørste (*Clinopodium vulgare*), Blodrød Storkenæb og Mark-Krageklo (*Ononis repens*). De fleste er arter, der har samme blomstringstid som Aks-Ærenpris. Endnu er der god plads til urter og græsser, men tilgroningens er i fuld gang, foreløbig mest med tjørn, brombær og roser.

Syd for sidstnævnte område må man visse steder "zig-zagge" fra lysning til lysning. Buske og træer gør det umuligt at vandre på anden måde. Området er spændende og rummer Nikkende Limurt (*Silene nutans*), Græsbladet Fladstjerne (*Stellaria graminea*), Liden Klokke, Knoldet Mjødurt (*Filipendula vulgaris*), Alm. Pimpinelle (*Pimpinella saxifraga*), Gul Snerre, Bakke-Nellike, Tidlig Dværgbunke, Rødknæ og af buske udover tjørn, roser og brombær også Slåen (*Prunus spinosa*), Vild Æble (*Malus sylvestris*) og Alm. Hyld.

Nær anløbsbroen afløses de stenede strandvolde indefter af svagtstigende strandoverdrev, hvori der er mange lavninger. Hele området rummer, som tidligere nævnt, gamle strandvolde. I området, taget under et, vokser kystformen af Hejrenæb, Liggende Hejre, Smalbladet Vikke (*Vicia angustifolia*), Tandfri Vårsalat (*Valerianella locusta*), Liden Snerre,

Taraxacum lacistophyllum

er i Danmark en af de almindeligste arter fra sekctionen af rødfrugtede Sand-Mælkebøtter (sect. *Erythrosperma*). På Hjelm er der "kun" fundet 24 arter Mælkebøtte, heraf ikke mindre end 7 Rød og Gråfrugtet Sandmælkebøtte, nemlig *T. brachyglossum*, *T. isophyllum*, *T. lacistophyllum*, *T. laetum*, *T. parnassicum*, *T. platyglossum* og *T. proximum*. Det lave antal af Fandens Mælkebøtte (*Taraxacum*, sect. *Ruderaria*) hænger afgjort sammen med, at det nu er mange år siden, at dele af øen har været opdyrket. Mange af disse arter findes oftest, nogle næsten udelukkende, hvor der er rimelig aktivitet af mennesker og dyr.

(*Galium sterneri*), som er et fint jysk element, Sand-Frøstjerne, Kornet Stenbræk, Krybende Potentil, Tusindfryd (*Bellis perennis*), Knold-Ranunkel, Tjærenellike og Vild Kørvel. En del arter, set under majbesøg, har ikke kunnet findes blot få uger senere. Græsser er i flere områder undertiden dominerende. Det drejer sig hovedsageligt om Tidlig Dværgbunke, Blågrøn Rapgræs (*Poa subcoerulea*), Dunet Enghavre, Fåre-Svingel og Alm. Hundegræs (*Dactylis glomerata*).

Enblomstret Fladbælg (*Lathyrus sphaericus*)

blev i Danmark første gang fundet i 1884 på skrænter ved Hammershus på Bornholm. I mange år var stedet det eneste kendte, danske voksested. I 1935 blev den fundet på en lerskrænt ved Rørvig nordøst for Nykøbing Sjælland. Siden da er den blevet fundet på yderligere tre lokaliteter, nemlig i 1957 mellem Asmindør og Mårup på Samsø, i 1964 på Hesselø og i 1973 sydøst for Busene i den østlige del af Møn. I forbindelse med den aktuelle ø-flo-raserie besøgte EW og Hans Øllgaard Hjelm den 15. maj 1993. Efter undersøgelsen af bl.a. øens Mælkebøtteflora blev der tid til en nærmere besigtigelse af de kratklædte skrænter syd og sydøst for fyret. Til vores store overraskelse fandt vi her Enblomstret Fladbælg, som på det tidspunkt stod i fuldt flor. En grundig optælling viste en bestand på over 50 eksemplarer. De fleste voksende inden for et område på ca. 25 m² sammen med arter som Nælde-Klokke (*Campanula trachelium*), Vild Kørvel (*Anthriscus sylvestris*), Alm. Sct. Hansurt (*Sedum telephium* ssp. *maximum*), Dunet Enghavre (*Helictotrichon pubescens*), Krybende Potentil (*Potentilla reptans*), Alm. Hundegræs (*Dactylis glomerata*), Lancet Vejbred (*Plantago lanceolata*), Blød Storkenæb (*Geranium molle*) og Smalbladet Vikke (*Vicia angustifolia*). Det var ikke uden bekymring, vi betragtede området, idet det ligesom de fleste andre overdrev og strandoverdrev på øen er truet af opvækst af bl.a. Glat Hunde-Rose (*Rosa canina* ssp. *canina*) og Engriflet Hvidtjørn (*Crataegus monogyna*). Da området – eller dele af det – sandsynligvis tidligere i dette århundrede har været under plov, kunne det tænkes, at arten efter nedlæggelsen af landbruget midt i 1960'erne er kommet udefra, f.eks. fra Samsø, kun få kilometer borte. Tanken om, at de nærliggende overdrevsområder på Djursland, bl.a. ved Jernhatten, samt de mindre godt undersøgte områder ved bl.a. Kobberhage og Blushøj "sagtens" kan være voksested for denne sarte og lidet iøjnefaldende art, er ikke fjern. Kun en nærmere eftersøgning af den i disse områder – og evt. andre længere mod nord – kan vise det.

Strandovertrevet på de gamle strandvolde øst for vandværket ved østsiden tæller arter som Alm. Kongepen (*Hypochoeris radicata*), Fåre-Svingel, Håret Høgeurt og Smalbladet Høgeurt (*Hieracium umbellatum*), Vellugtende Gulaks (*Anthoxanthum odoratum*), Vår-Vikke, Flipkrave, Liden Snerre, Kornet Stenbræk, og hist og her er der pletter med Blek Fuglegræs (*Stellaria pallida*). Nærmere stranden findes en del Sand-Mælkebøtter, mest den gråfrugtede *Taraxacum platyglossum*, men også noget *T. lacistophyllum*, *T. laetum* og *T. parnassicum*, alle tre rødfrugtede Mælkebøtter.

Overdrev

Omkring bygningerne, der med undtagelse af sommerboligen ligger på øens højeste dele, findes de tidligere opdyrkede områder, som i dag henligger som meget vegetationsdækkede overdrev, der på et eller andet tidspunkt i fremtiden givetvis vil blive ero-

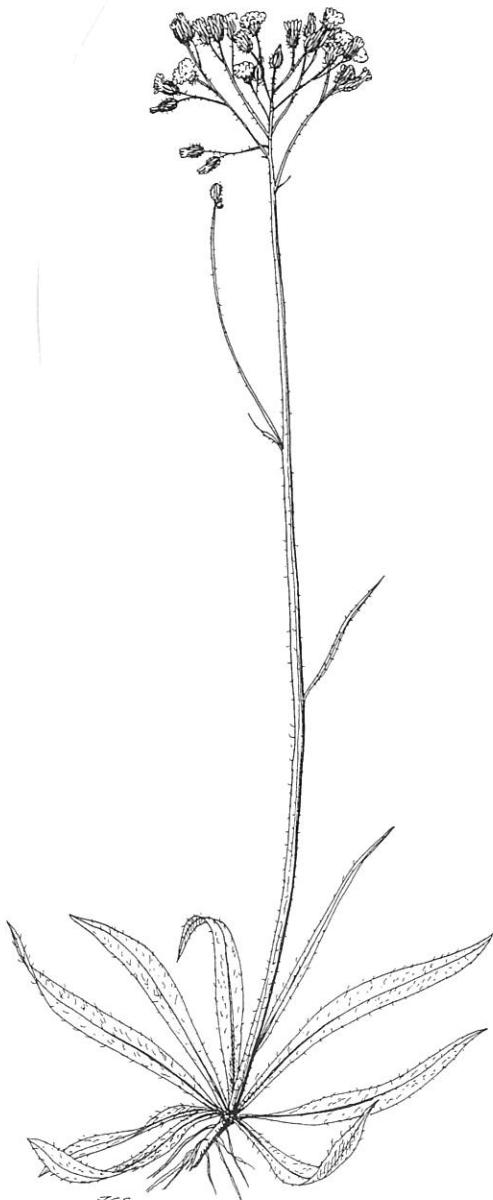
erobret af træer og buske for til sidst at blive så tætbevoksede, at færdsel er forbundet med endnu større besvær, akkurat som et af områderne mellem beplantningen og fyret allerede er det.

Overdrevet ved fyret har endnu kun spredte træer og buske af Vorte-Birk (*Betula verrucosa*), Ahorn (*Acer pseudoplatanus*), Alm. Hyld, Ask (*Fraxinus excelsior*), Slåen, Engriflet Hvidtjørn (*Crataegus monogyna*), Korbær (*Rubus caesius*) samt Hvidgran (*Picea glauca*) og Surkirsebær (*Prunus cerasus*), de to sidstnævnte helt sikkert plantet for år tilbage. Især Surkirsebær findes i stort antal og har ved hjælp af rodskud bredt sig ud fra sit oprindelige voksested. Af græsser herfra kan nævnes Draphavre (*Arrhenatherum elatius*), Alm. Hundegræs, Alm. Rajgræs (*Lolium perenne*), Alm. Enghavre (*Helictotrichon pratense*) og Dunet Enghavre, Tidlig Dværgbunke samt Eng-Rapgræs (*Poa pratensis* ssp. *pratensis*), af urter Alm. Knopurt, Stor Nælde, Krybende Potentil, Gul Fladbælg (*Lathyrus pratensis*), Ager-Tidsel (*Cirsium arvense*), Alm. Bjørneklo (*Heracleum sphondylium*), Hulkravet Kodriver (*Primula veris*), Hvid Snerre (*Galium mollugo*) og Rejnfan.

Umiddelbart vest for fyret, i området mellem dette og den tidligere landbrugsejendom, kan af den artsrike flora nævnes Tveskægget Ærenpris (*Veronica chamaedrys*), Tofrøet Vikke, Smalbladet Vikke, Foder Vikke (*Vicia sativa*), Gærde-Vikke (*V. sepium*) og Muse-Vikke (*V. cracca*), Gul Kløver (*Trifolium campestre*), Bugtet Kløver (*T. medium*), Hvidkløver (*T. repens*) og Rødkløver (*T. pratense*), Vild Gulerod (*Daucus carota*), Forskelligfarvet Forglemmejge (*Myosotis discolor*), Alm. Agermåne (*Agrimonia eupatoria*), Eng-Brandbæger (*Senecio jacobaea*), Kornet Stenbræk, Nælde-Klokke (*Campanula trachelium*), Gederams (*Chamaenerion angustifolium*) og Smalbladet Høgeurt. Af mindre almindelige arter Kransbørste, Blodrød Storkenæb, Hundetunge, Bakke-Jordbær og Nikkende Limurt. Træ- og buskvegetationen består af bl.a. Alm. Røn (*Sorbus aucuparia*) og Selje-Røn (*S. in-*

Kvast-Høgeurt (*Hieracium cymosum*)

blev fundet på Hjelm under Dansk Botanisk Forenings ekskursion i 1965. Kvast-Høgeurt har altid været sjælden i Danmark. I 3. udgave af Lange's "Haandbog i Den danske Flora" (1864) er den angivet fra strandklinter mellem Tårbæk og Strandmøllen, fra Stevns Klint ved Tommestrup, fra Lundsgårds Klint ved Kerteminde og fra Æbelø. Samme år, som ekskursionen til Hjelm fandt sted, blev den iøvrigt fundet på en skrænt på Helgenæs sydøst for Esby (Hansen 1966). På udbredelseskortet i Wiinstedts afhandling vedr. "Hieraciumarternes Udbredelse i Danmark" (1939) er der angivet 9 lokaliteter for den. I "Status over den danske flora" (Løjtnant & Worsøe, 1993) indgår den, da den stadig er en stor sjældenhed i Danmark, i afsnittet "sjældne indigene arter, som ikke er akut truede eller sårbarer endnu". Deltagerne i ovennævnte ekskursion fandt yderligere 4 arter, som hverken før eller siden er set: Smalbladet Klokke (*Campanula persicifolia*), Smalbladet Mangeløv (*Dryopteris carthusiana*), Håret Kortstråle (*Galinsoga parviflora*) og Nat-Limurt (*Silene noctiflora*).

termedia), Alm. Hvidtjørn (*Crataegus laevigata*) og nogle få Mirabel (*Prunus cerasifera*), ligesom brombær også her er ved at indfinde sig, bl.a. *Rubus radula*. Fra tidligere tiders dyrkning er set Man-gebladet Lupin (*Lupinus polyphyllus*), Sødæble (*Malus x domesticus*), Stikkelsbær (*Ribes uva-crispa*) og Lucerne (*Medicago sativa*).

I området fra fyret og til Skådebakken er overdrevet mere tilgroet, mest af Alm. Hvidtjørn og Glat Hunde-Rose. Her findes arter, som ikke er set vest for fyret, eller som er mindre almindelig dér, nemlig Bjerg-Perikon (*Hypericum montanum*), Knoldet Mjødurt, Alm. Pimpinelle, Tjærenellike, Græsbladet Fladstjerne og Alm. Torskemund. Som noget meget glædeligt er her fundet Enblomstret Fladbælg (*La-thyrus sphaericus*), jf. figurtekst side 9.

Nord for sommerboligen findes et område, hvor vegetationen af en eller anden årsag er mindre tæt end andre steder på det store, højtliggende overrevsområde. Her er en lille sækning, som kan lede tanken hen på, at der tidligere er blevet gravet sand, sandsynligvis for at blive bruge i fremstillingen af mørtel til opbygning eller reparation af øens bygninger. De hyppigste arter her er Rød Svingel, Hvid Snerre, Alm. Knopurt, Græsbladet Fladstjerne, Alm. Pimpinelle, Alm. Kællingetand og Alm. Bjørneklo. Det er et af de få steder på øen, hvor der vokser Vild Hør (*Linum catharticum*).

På overdrevet umiddelbart syd for plantagen i nord findes af vedplanter Alm. Røn, Vild Æble, Glat Hunde-Rose og masser af Brombær, mest *Rubus radula*. Af urter kan nævnes Gederams, Rejnfan, Alm. Røllike og Gul Fladbælg samt de allestedsnærværende Vild Kørvel og Alm. Sct. Hansurt.

Ved plantagens sydøsthjørne findes på overdrevet, som de fleste steder er utilgængeligt på grund af brombærranker, masser af Alm. Agermåne, Kransbørste og Gederams samt en del Mørk Kongelys (*Ver-bascum nigrum*). Masseopvæksten af vedplanter er fremskredet. Det drejer sig om Slåen, Surkirsebær Fugle-Kirsebær (*Prunus avium*), Mirabel, Benved (*Euonymus europaeus*), Alm. Røn, Korsved (*Rhamnus cathartica*), Stilk-Eg (*Quercus robur*), Hindbær (*Rubus idaeus*), Ahorn samt Sødæble. Området er et fint eksempel på indvandringen af pionerbuske og pionerbuskads til tidligere, opdyrkede områder, dermed også velegnet til et studium af successionen.

Nogle få hundrede meter sydøst for sommerboligen fører en "markvej" op til den tidligere landbrugsejendom og videre op mod fyret. På nordsiden af "markvejen" vokser på den skrånende bakkeside arter som Mark-Forglemmej (*Myosotis arvensis*), Merian (*Origanum vulgare*), Knold-Ranunkel, Skov-Løg (*Allium scorodoprasum*), Gold Hejre (*Bromus sterilis*), Eng-Brandbæger, Dunet Enghavre, Aften-Pragtstjerne (*Silene alba*) og Humle-Sneglebælg (*Me-dicago lupulina*).

Benved (*Euonymus europaeus*), Alm. Hvidtjørn og Engriflet Hvidtjørn (*Crataegus laevigata* og *C. monogyna*) samt Korsved (*Rhamnus cathartica*) findes på Hjelm, ofte side om side. Det gælder både i krattet på nordskrænten og på det engang opdyrkede areal ved fyret og den tidligere landbrugsejendom. Området er for en stor dels vedkommende allerede ufremkommeligt, især på grund af store mængder Brombær. På det store strandoverdrev syd for fyret vokser især de to førstnævnte. Engriflet Hvidtjørn er ikke afbildet.

Klinter og skrænter

Med undtagelse af en mindre klint umiddelbart nord for sommerboligen må områderne fra strandoverdrevet og til morænekernens øverste dele betegnes som kratklædte skrænter. Disse skrænter har langt de fleste steder en så tæt vegetation, at det oftest er umuligt at trænge igennem den.

Træ- og buskvæksten på klinten ved sommerboligen er ikke synderlig anderledes end andre steder på øen: Tjørn, roser og brombær, men der er også gamle eksemplarer af Korsved, ligesom Alm. Hyld er godt repræsenteret. Hvor der ikke er for mørkt, består urtevegetationen af Hundetunge, Tofrøet Vikke, Alm. Sct. Hansurt, Alm. Røllike, Gul Snerre, Alm. Hundegræs, Nælde-Klokke, Nikkende Limurt og Alm. Hønsetarm. Forekomsten af Blå Anemone (*Anemone hepatica*) er vel et levn fra den tid, da det meste af moræneknolden var dækket af den skov, som Achtion Friis omtaler.

Nordøst for sommerboligen er der mellem de tætte krat et par steder bælter, der stort set er uden buske og træer. Om foråret og i forsommeren er hele området dækket af meterhøje Vild Kørvel, som man kun med møje kan komme igennem. Senere på året står kun de tørre stængler tilbage. Nu er der lys til arter som Prikbladet Perikon (*Hypericum perforatum*), Aften-Pragtstjerne, Eng-Brandbæger, Lucerne, Slangehoved og Eng-Svingel (*Festuca pratensis*). Som eneste sted på Hjelm har vi her set Hjorterod (*Seseli libanotis*).

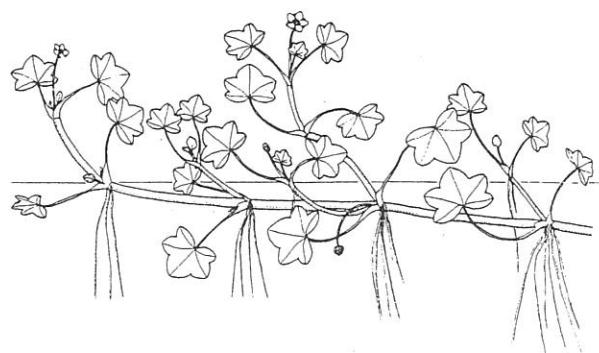
Lidt længere mod nord findes på skrænten et gammelt, næsten helt forsvundet hjulspor. På skrænten vokser Hulkravet Kodriver, Blåhat (*Knautia arvensis*), Bidende Ranunkel (*Ranunculus acris*), Smalbladet Høgeurt, Bugtet Kløver, Stor Knopurt (*Centaurea scabiosa*), Gul Fladbælg og Rejnfan samt mængder af Korbær.

På den næsten helt tilvoksede skrænt ved plantagen i nord findes udover de arter, der er almindelige overalt på øen, arter som Alm. Agermåne og Kransbørste.

Skrænten, der strækker sig fra moræneknoldens sydøstlige hjørne ved Sydhage og nordpå, stort set parallelt med kysten, er dækket af et meget tæt krat. De mange vedplanter danner her et slags skovbryg med arter som Benved og Korsved, meget høje asketræer samt – naturligvis tjørn, roser og brombær. Omrent midtvejs mod skræntens nordøsthjørne findes en lille træbygning, hvori pumpen til oppumpning af vand til fyret står. På skrænten bag pumpehuset er et lille område præget af trykvand. Det er sandsynligvis her, Axel Lange og Poul Larsen i 1917 fandt Tykbladet Ærenpris (*Veronica beccabunga*). På skrænten, som med varsomhed kan undersøges, vokser Stinkende Storkenæb (*Geranium robertianum*), Tagrør (*Phragmites australis*), Alm. Agermåne, Roset-Springklap (*Cardamine hirsuta*), Skov-Galtetand (*Stachys sylvatica*), Feber-Nellikerod (*Geum urbanum*), Alm. Bingelurt (*Mercurialis biennis*), Burre-Snerre (*Galium aparine*) og Stor Nælde.

Vedbend-Vandranunkel (*Batrachium hederaceum*)

Vandhuller er en mangelvare på Hjelm, end ikke en eneste strandsø findes der. Da Vedbend-Vandranunkel kun vokser på fugtige lokaliteter, må dens voksted i 1970 have været ved fodden af nordskrænten, da der i området ved træbygningen, som rummer fyrets vandværk, træder trykvand ud. Arten er kun set under ekskursionen i 1970, se side 16. Arten har en vesteuropæisk udbredelse og er i Danmark kun hyppig i Vestjylland. Fundet på Hjelm er det østligste i landet. På Hjelm voksende den nok samme sted, hvor Lange i 1917 fandt Tykbladet Ærenpris (*Veronica beccabunga*). Nu er her mest Tagrør (*Phragmites australis*).

Plantagen samt småkrat

Den ca. 2 hektar store plantage består hovedsageligt af Sitka-Gran (*Picea sitchensis*) og Hvidgran, medens der kun er set få Rødgran (*P. abies*). Træerne står for størstedelens vedkommende så tæt, at der sjældent er tilstrækkeligt med lys til undervegetation. Hvor der er lyst nok, skyldes det væltede stammer eller stien, der fra syd fører ind i skoven. Vegetationen består af få arter som Bredbladet Mangeløv (*Dryopteris dilatata*), Alm. Fuglegræs, Skovarve (*Moehringia trinervia*) og Gederams samt Rubus radula i skyggeform, Alm. Røn og masseopvækst af Alm. Hyld.

Ved vestsiden af fyret er der, sandsynligvis først efter fraflytningen af øens beboere, dannet et mindre krat, primært bestående af Surkirsebær, som breder sig ved rodskud. Desuden Ahorn og Alm. Hyld.

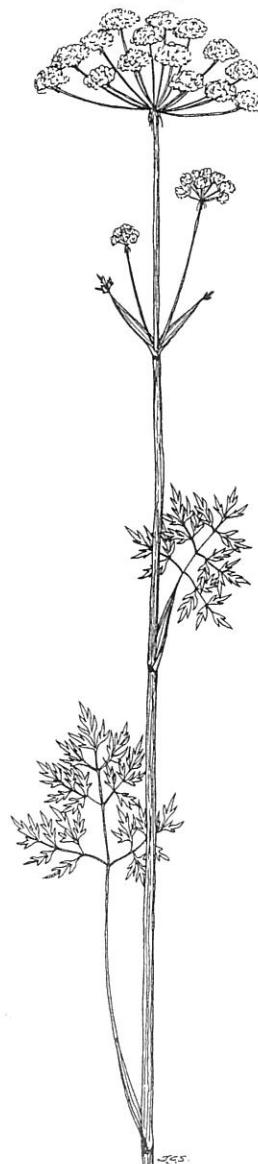
Forsvundne og overlevende planter fra mark og have

De fleste spor af menneskelig aktivitet ved bygningerne er efterhånden forsvundet. Det samme gælder en hel del af de planter, som oftest kun træffes i dyrkede marker og nær beboelser, eller hvor der bliver rodet op i jorden. Arter som Alm. Brunelle (*Prunella vulgaris*), Kløftet Storkenæb (*Geranium dissectum*) og Kiddike (*Raphanus raphanistrum*) er således ikke set siden 1965, omkring det tidspunkt, da opdyrkningen ophørte, Ager-Gåseurt (*Anthemis arvensis*), Korsknap (*Glechoma hederacea*), Flerårig Knavel (*Scleranthus perennis*), Grøn Høgeskæg (*Crepis capillaris*) og Glat Ærenpris (*Veronica serpyllifolia*) ikke siden 1980. Med en enkelt undtagelse er alle de nævnte arter blevet set af Lange i 1917. I modsætning

hertil er der en hel del arter, som nu i snart mange år har været så konkurrencedygtige, at de stadigvæk kan findes på øen. Udover

Hjorterod (*Seseli libanotis*)

hører sammen med bl.a. Dansk Astragel (*Astragalus danicus*), Liden Sneglebælg (*Medicago minima*), Svalerod (*Vincetoxicum hirundinaria*), Kvast-Høgeurt (*Hieracium cymosum*) og Rosen-Katost (*Malva alcea*) til de såkaldte skovsteppearter, dvs. arter, der hovedsageligt er knyttet til nedbørsfattige områder (400–500 mm pr. år). De fleste danske fund af Hjorterod er gjort i den nordvestlige del af Sjælland. Derudover har den flere voksesteder på Samsø og Hindsholm samt på sydkysten af Lolland. Enkeltfund er gjort ved Grenå, Sletterhage og ved Bogense. På Hjelm er den første gang set af Lange i 1917. Siden er den set af Botanisk Forening i 1965 og af Søren P. Pinnerup i 1980. Vi har kun set den ét sted på øen. Voksestedet er den stejle skrænt umiddelbart øst for sommerboligen. De steder, den endnu ikke er dækket af tæt krat, om foråret og i forsommeren fuldstændigt domineret af Vild Kørvel (*Anthriscus sylvestris*). Senere på året, når der tilbage kun står deres visne standere, er den stadig vegetationsdækkede skrænt mere tilgængelig og nu rummer den – udover Hjorterod – arter som Slangehoved (*Echium vulgare*), Eng-Brandbæger (*Senecio jacobaea*) og Lucerne (*Medicago lupulina*). Der er ikke mange eksemplarer af Hjorterod, men de, der er, ser ud til at trives fortræffeligt.

tidligere dyrkede arter drejer det sig om arter som Skvalderkål (*Aegopodium podagraria*), Vedbend-Ærenpris (*Veronica hederacea* ssp. *hederacea*), Gåsemad (*Arabidopsis thaliana*), Snerle-Pileurt og muligvis Ager-Sennep (*Sinapis arvensis*). Overlevende af tidligere dyrkede arter ses især ved fyrmesterboligen. Det drejer sig om Vintergæk (*Galanthus nivalis*), Kejserkrone (*Fritillaria imperialis*), Have-Tulipan (*Tulipa* x cult.) og Marts-Viol (*Viola odorata*) samt eventuelt Rødkløver og Hvidkløver. Mange af de tilbagestående træer og buske må i sin tid være plantede. Det drejer sig bl.a. om Storbladet Lind (*Tilia platyphyllos*), Stilk-Eg, Hestekastanje (*Aesculus hippocastanum*), Syren (*Syringa vulgaris*) og Vorste-Birk. Alm. Røn og Selje-Røn er derimod formodentlig hidført med fugle.

Ved den tidligere landbrugsejendom findes stadig Solbær (*Ribes nigrum*) og Stikkelsbær, af urter Rabarber (*Rheum* sp.), Skvalderkål og Citron-Melisse (*Melissa officinalis*).

Hjelm – mågernes ø

Under forårs- og forsommervesøg mødes man, så snart foden er sat på den stenede strand, af et veritabelt kor af måger. Flest er der af sølvårer, men også stormårer, sildemårer og vor største mågeart, Svartbag, yngler på Hjelm. I "Fuglelokaliteter i Århus Amt" opgives, at der på daværende tidspunkt (1982) af de fire nævnte mågearter var hhv. 350–400, 80–100, 15–20 og 3 par. Siden da må det være gået stærkt. For alle fire arter gælder det nemlig, at 1993-antallet var betydeligt højere. Øen er da også et ideelt ynglested, ikke blot for disse arter, men også for vadefugle som Strandskade og Stor Præstekrave og for de sangfugle, som i det tilgroningstruede område nord og øst for Kastelsbakke og fyret har fundet et uovertruffent sted at bygge rede. I følge ovennævnte rapport huser øen også Skærpiber, som er rødlistet. Selv om der stadig er mange måger på øen, er det intet imod, hvad der var, da Achtion Friis besøgte den i 1922, idet han skriver, at forpagteren har en god ekstraindtægt af mågerne; endvidere, at "forpagteren i æglægningstiden årligt indsamler ca. 600 snese æg, som han afsætter på fastlandet". 600 snese er immervæk 12000!

Udover at være ynglested for mange fuglearter er Hjelm af stor værdighed som rasteplads for trækfugle. I årene 1970–72 blev

Blå Anemone (*Anemone hepatica*)

er første gang set på Hjelm af Axel Lange i 1917. Nu hører Blå Anemone normalt til i muld- eller kalkrige skove, meget gerne på skovklædte skrænter, jf. Larsen 1956. I dag består den eneste skov på Hjelm hovedsageligt af nåletræer, og her kan Blå Anemone ikke trives; men der har tidligere været mere skov end i dag. Achtion Friis besøgte øen i 1922 og skriver om bl.a. klinterne på sydkysten, at de står nøgne, "kun med den lille *Arum maculatum* som minde om den gamle skov, der tidligere har dækket dem". Et andet sted i sin smukke beskrivelse af øen skriver han, at i 1524 skrives i brev, at "fiskerne ikke må ligge og fiske her, da de forhugge skov og krat, som øgene skulle have skjul af". Der har altså endnu dengang været skov på øen. Andre minder om den forlængst forsvundne tid med skov er udover Blå Anemone Stinkende Storkenæb (*Geranium robertianum*), Alm. Bingelurt (*Mercurialis biennis*), Alm. Vorterod (*Ficaria verna* ssp. *verna*), Stor Fladstjerne (*Stellaria holostea*) og Gærde-Vikke (*Vicia sepium*), som alle endnu findes på øen, mest på de kratklædte skrænter.

der foretaget ringmærkninger af fugle, der blev fanget i net, hvoraf der opstilledes op til 44 rundt om på moræneknolden eller ved dens fod. I løbet af de 3 år blev der ringmærket 13.500 fugle. Men da kun en del af de indfangede fugle blev ringmærket, taler tallene for sig selv for Hjelms store betydning for rastende fugle. Af de mange fuglearter nævnes Rødhals, som var den altdominerende art, samt Løvsanger, Gærdesmutte, Grå Fluesnapper, Broget Fluesnapper og Tornsanger, som alle blev fanget i påne antal, medens arter som Rødrygget Tornskade, Nattergal, Jernspurv og Ringdrossel blev fanget i få eksemplarer. Derudover blev der set en hel del meget sjældne arter. Af disse kan nævnes Sort Glente, Aftenfalk, Hvidvinget Måge, Rødstrubet Piber og Karmindompap.

I mågekolonierne, mest dem, der er anlagt i områder, der endnu kun er dækket af et beskedent lag organisk materiale, dvs. specielt i sydvest, findes flere plantearter, der må være tilkommet med måger eller på grund af, at der er mågekoloni. Det drejer sig om arter som Stor Nælde og Liden Nælde, Svine-Mælde, Snerle-Pileurt, Enårig Rapgræs, Liden Storkenæb og Alm. Fuglegræs, alle arter, der normalt ikke findes på stenede strandvolde eller strandoverdrev.

Den botaniske undersøgelse af Hjelm

Den første, der har været på Hjelm for at undersøge dens vegetation, er sandsynligvis botanisk gartner **Axel Lange**, der den 7. juni 1917 sammen med en anden botaniker, adjunkt **Poul Larsen**, foretog en længerevarende sørjse fra Ebeltoft og til den dengang beboede ø. Lange's liste, publiceret i Bot. Tids. 37, 1920, indeholder 151 arter. Med undtagelse af 4: Rundbælg (*Anthyllis vulneraria*), Ensidig Klokke (*Campanula rapunculoides*), Tudse-Siv (*Juncus bufonius*) og Lancet-Pil (*Salix x smithiana*) er de 151 arter genfundet af senere botanikere. Hans fund er i vores liste mærket 1917 (AL).

I juni 1922 besøgte forfatteren **Achton Friis** og maleren **Johannes Larsen** Hjelm. Achton Friis' fabelagtige beskrivelse af øen indeholder nogle få planter. Kun når det har været muligt at sætte præcist navn på dem, er de medtaget i omstående floraliste. Det drejer sig om følgende 5: Hjælme (*Ammophila arenaria*), som ejendommeligt nok ikke figurerer i Lange's floraliste, Engelskgræs (*Armeria maritima* ssp. *elongata*), Dansk Ingefær (*Arum maculatum* ssp. *danicum*), Slåen (*Prunus spinosa*) og Korsved (*Rhamnus cathartica*). Hans fund er mærket 1922 (AF).

Tagrør (*Phragmites australis*)

er på grund af mangel på egnede voksesteder kun fundet ét sted på Hjelm. På skænten ved nordsiden, bag det lille vandværk, fandtes den til stor forundring i 1993 i et ikke ringe antal. Den er første gang registreret af ornitologerne i 1970–72. Om den da var nyttilkommen eller er blevet overset, er svært at afgøre. Hjelm har sandsynligvis for århundreder siden haft et ferskvands-vandhul eller en kilde, for Achton Friis skriver, at der i Huitfelds beskrivelse af øen nævnes, at der er "ferskt vand". Muligheden for, at Tagrør er blevet overset, er derfor til stede.

I 1965 var medlemmer af Dansk Botanisk Forening den 3. juli på Hjelm. Den fuldstændige floraliste, udarbejdet af apoteker **S.-E. Sandermann Olsen**, er deponeret i Naturlokalitetsregistret og tæller 217 taxa, heraf 98, som ikke er noteret af Lange. Desuden fandt man 25 taxa, som hverken var set tidligere eller er blevet set senere. Det drejer sig bl.a. om Håret Kortstråle (*Galinsoga parviflora*), Udspærret Dværgbunke (*Aira caryophyllea*), Stivhåret Ranunkel (*Ranunculus sardous*) og Alm. Mælkeurt (*Polygala vulgaris*). Deres fund er i vores liste markeret 1965 (SO).

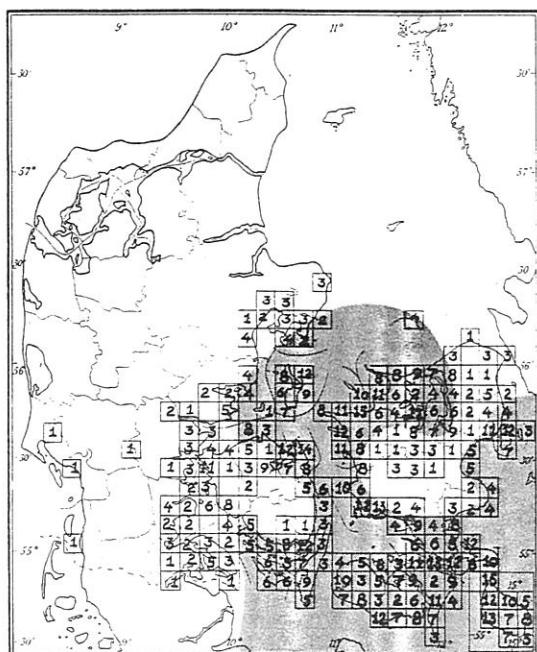
Den 13. september 1970 var 26 medlemmer af Naturhistorisk Forening for Jylland under ledelse af seminariektor **Gunnar Dam Jeppesen** på Hjelm. Referatet findes i Flora og Fauna 77:22. En speciel omtale får 14 nye arter for øen. Blandt de mest interessante er Vedbend-Vandranunkel (*Batrachium heteraceum*), jf. figurtekst side 12, Strand-Bede (*Beta vulgaris* ssp. *maritima*), Kransbørste (*Clinopodium vulgare*), Glat Kongepen (*Hypochoeris glabra*), Kantet Konval (*Polygonatum odoratum*) og Aks-Ærenpris (*Veronica spicata*). En liste med de 83 fundne arter ligger i Lokalitetsregisteret. I vores floraliste er de mærket 1970 (GDJ). Det er dog tvivlsomt, om alle arter er medtaget i floralisten, som synes ukomplet. Bl.a. mangler fra øen så almindelige arter som Sand-Løg (*Allium vineale*), Vellugtende Gulaks (*Anthoxanthum odoratum*), Sand-Star (*Carex arenaria*) og Alm. Kvik (*Elytrigia repens*) for blot at nævne nogle få.

I 1970-72 blev der af 12 ornitologer lavet trækfugleundersøgelser på Hjelm. Ialt er der observeret i ca. 175 dage fordelt på de 3 år. Resultatet af undersøgelserne har **Kjeld Hansen**, som har deltaget i alle perioder, publiceret i Flora og Fauna 79 (1973). Udo over ornitologiske informationer rummer artiklen bl.a. også nogle botaniske oplysninger med konkrete plantenavne. De arter, der nævnes i artiklen, er i vores floraliste mærket 1970-72 (KH). Ialt er der nævnt 17 arter.

I 1980 var **Søren Peter Pinnerup** i perioden 15.-19. juni på Hjelm. Hans meget fyldige liste rummer 207 taxa samt 4 mosarter, der dog ikke er medtaget i vores floraliste. Ikke mindre end 37 af hans fundne arter var nye for øen. I mange tilfælde var der dog tale om forvildede træer og buske, men også arter som Hvid Anemone (*Anemone nemorosa*), Skov-Burre (*Arctium nemorosum* ssp. *nemorosum*), Skov-Fladbælg (*Lathyrus sylvestris*), Lund-Rapgræs (*Poa nemoralis*), Alm. Svinemælk (*Sonchus oleraceus*) og Tykbladet Fladstjerne (*Stellaria crassifolia*) er set af ham. Ingen af de seks nævnte arter er genfundet under senere ekskursioner. De 207 arter, han fandt, er i vores floraliste markeret 1980 (SSP).

Den 5. juni 1993 deltog 20 medlemmer af Dansk Botanisk Forening under ledelse af **John Brandbyge** og **Erik Hammer** i en botanisk ekskursion til Hjelm. At det stadig er muligt at finde arter, der er nye for øen, viste deltagerne så klart, idet der under de 6 timers ophold fandtes 10 "ø-nye". Blandt disse skal fremhæves Strandgåsefod (*Suaeda maritima*), Gærde-Snerle (*Calystegia sepium*), Eng-Nellikerod (*Geum rivale*), Strand-Malurt (*Artemisia maritima*) og Glat Rottehale (*Phleum phleoides*). Ialt blev der på ekskursionen fundet 173 taxa, men 3 af disse

Kortet er fra Anfred Pedersens artikel "Det xerotherme floraelement ved de sydlige Indre Farvande" i Flora og Fauna 68:17-42. Tallene fortæller, hvor mange af Europas sydligt eller sydøstligt udbredte arter, de såkaldt subkontinentale arter, der har voksetiden inden for kvadraterne. Hjelm ses ligge lige uden for kvadratet, der omfatter Mols-halvøen, som på det tidspunkt rummede – og måske stadig rummer – 2 subkontinentale arter. Fra Hjelm er der kendt 4, som bringer øens subkontinentale valens på højde med Helgenæs-området og kystegnene i distrikt 24. De 4 arter fra Hjelm er Enblomstret Fladbælg (*Lathyrus sphaericus*), Læge-Stenfrø (*Lithospermum officinale*), Hjorterod (*Seseli libanotis*) og Kvast-Høgeurt (*Hieracium cymosum*).

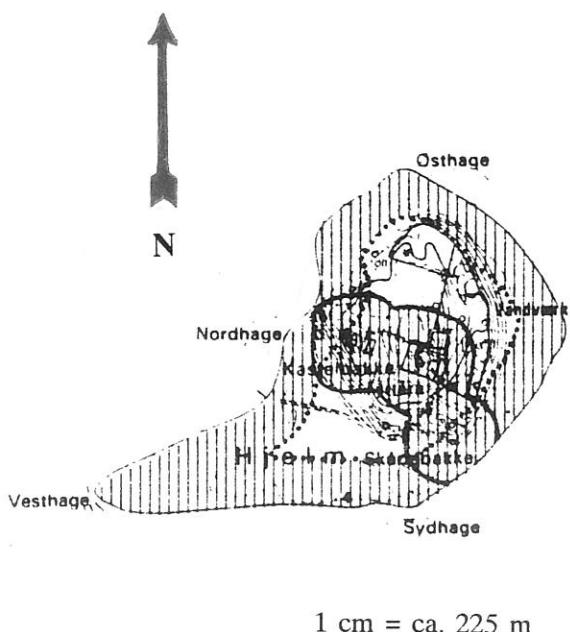
er ikke medtaget i vores floraliste, da de utvivlsomt er fejlbestemte. Det gælder Vår-Fladbælg (*Lathyrus vernus*), Spæd Kløver (*Trifolium micranthum*) og Park-Snerre (*Galium pumilum*). Da ekskursionen var et led i "Atlas Flora Danica", og da begge forfattere var deltagere, er der ved de arter, der denne dag blev set, ingen speciel signatur. De indgår i signaturen !

TBU-kortene er alle gennemgået. Når der deri har været angivet fund fra øen, er disse i vores floraliste indsat i kronologisk orden med andre referencer.

De arter, der i nedenstående floraliste er mærket med et !, er set af os under ekskursionerne den 15. maj 1993 (med Hans Øllgaard), 5. juni 1993 (med medlemmer af Dansk Botanisk Forening), 15. juli 1993 og 28. aug. 1993, da der blev set 274 taxa, heraf 8 tilhørende slægterne Brombær (*Rubus*, sect. *Rubus*) og Hasselbrombær (*Rubus*, sect. *Corylifolia*) samt 24 arter af Mælkebøtte tilhørende sektionerne Rødfrugtet Sand-Mælkebøtte (sect. *Erythrosperma*) med 6 arter, Gråfrugtet Sand-Mælkebøtte (sect. *Obliqua*) med 1 art, Krogfliget Mælkebøtte (sect. *Hamata*) med 1 art og Fandens Mælkebøtte (sect. *Ruderalia*) med 16 arter. Blandt arter, som ikke tidligere er set på Hjelm, kan nævnes Filtert Burre (*Arctium tomentosum*), Dansk Kokleare (*Cochlearia danica*), Canadisk Bakkestjerne (*Conyza canadensis*), Kantet Perikon (*Hypericum maculatum*), Rød Tvetand (*Lamium purpureum*), Skov-Galtetand (*Stachys sylvatica*) samt Enblomstret Fladbælg (*Lathyrus sphaericus*), jf. figurtekst side 9. Arter som Smalbladet Klokke (*Campanula persicifolia*), Skov-Jordbær (*Fragaria vesca*), Læge-Stenfrø (*Lithospermum officinale*), Glat Erenpris (*Veronica serpyllifolia*) og Flerårig Knavel (*Scleranthus perennis*), som alle blev fundet så sent som i 1980, har vi ikke kunnet finde.

Ialt er der nu kendt 385 taxa, hvilket – øens størrelse og "biotopfattigdom" taget i betragtning – er et forbavsende stort antal. Da Hjelm ikke er særlig stor, og da en stor del af de fundne arter er omtalt under omtalen af biotoperne, er der i vores floraliste ikke angivet noget om hyppigheden.

Arterne har i langt de fleste tilfælde navne, der er brugt i "Dansk Feltflora, 3. opl., 1991. For Mælders og Brombærs vedkommende er benyttet hhv. Pedersen 1967 og Pedersen & Schou 1988.

Kortet over Hjelm er fra 1978, men viser de stadig aktuelle arealer, der er sikret gennem Naturbeskyttelsesloven. Kortet er et grundanalysekort fra Fredningsplanudvalget for Århus Amt vedrørende bygelinier mv., jf. Naturfredningsloven.

Strandbeskyttelseslinie. Normalt 100 m fra det sted, hvor der ikke findes sammenhængende grønsvær eller anden sammenhængende landvegetation.

100 m beskyttelseslinie omkring jordfaste fortidsminder.

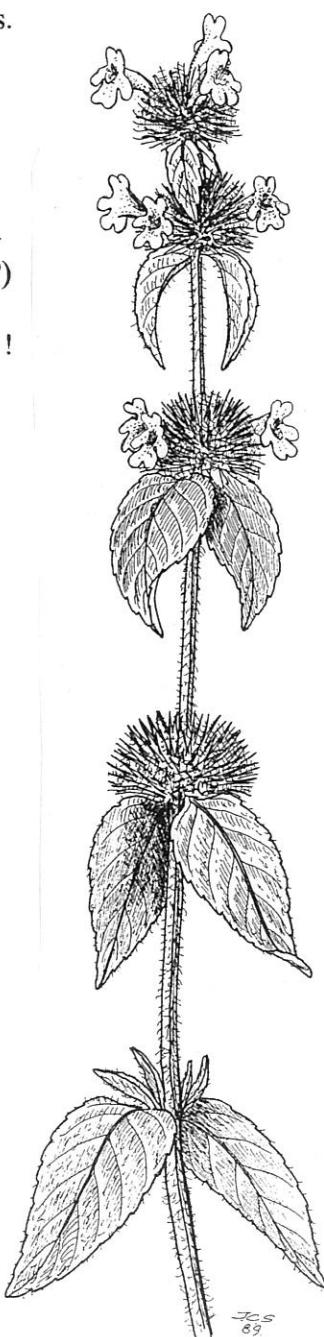
FLORALISTE

- Acer pseudoplatanus** (*Ahorn*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1980 (SPP) – !
Achillea millefolium (*Alm. Røllike*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
Aegopodium podagraria (*Skvalderkål*) – 1980 (SPP) – !
Aesculus hippocastanum (*Hestekastanje*) – 1980 (SPP) – !
Aethusa cynapium (*Hundepersille*) – 1965 (SO).
Agrimonia eupatoria (*Alm. Agermåne*) – 1917 (AL) – 1965 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
Agrostis gigantea (*Stortoppet Hvene*) – 1965 (SO).
– **stolonifera** (*Krybende Hvene*) – !
– **tenuis** (*Alm. Hvene*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Aira caryophyllea (*Udspærret Dværgbunke*) – 1965 (SO).
– **praecox** (*Tidlig Dværgbunke*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
Allium scorodoprasum (*Skov-Løg*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
– **vineale** (*Sand-Løg*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Alopecurus pratensis (*Eng-Rævehale*) – 1980 (SPP).
Ammophila arenaria (*Hjælme*) – 1922 (AF) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
Anagallis arvensis (*Rød Arve*) – 1965 (SO).
Anchusa arvensis (*Krumhals*) – 1965 (SO).
Anemone hepatica (*Blå Anemone*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
– **nemorosa** (*Hvid Anemone*) – 1980 (SPP).
Anthemis arvensis (*Ager-Gåseurt*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).
Anthoxanthum odoratum (*Vellugtende Gulaks*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Anthriscus sylvestris (*Vild Kørvel*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
Anthyllis vulneraria (*Rundbælg*) – 1917 (AL).
Aphanes arvensis (*Alm. Dværgløvefod*) – 1965 (SO).
Aquilegia vulgaris (*Akeleje*) – 1980 (SPP).
Arabidopsis thaliana (*Gåsemad*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1980 (SPP) – !
Arctium lappa (*Glat Burre*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1970 (GDJ) – !
– **minus** (*Liden Burre*) – 1965 (SO) – !
– **nemorosum** ssp. **nemorosum** (*Skov-Burre*) – 1980 (SPP).
– **tomentosum** (*Filtet Burre*) – !
Arenaria serpyllifolia (*Alm. Markarve*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Armeria maritima ssp. **elongata** (*Engelskgræs*) – 1917 (AL) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
Arrhenatherum elatius (*Alm. Draphavre*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
Artemisia campestris (*Mark-Bynke*) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
– **maritima** (*Strand-Malurt*) – !
Arum alpinum ssp. **danicum** (*Dansk Ingefær*) – 1917 (AL) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1965 (SO) – !
Atriplex deltoidea (*Tand-Mælde*) – Bot. Tids. 63 (TBU) – !
– **glabriuscula** (*Tykbladet Mælde*) – 1965 (SO) – !
– **latifolia** s. str. (*Spydbladet Mælde*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
– **litoralis** (*Strand-Mælde*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !

- Atriplex patula** (*Svine-Mælde*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 – *triangularis* s. str. (*Melet Mælde*) – Bot. Tids. 63 (TBU).
- Barbarea vulgaris** ssp. *vulgaris* (*Alm. Vinterkarse*) – 1965 (SO).
- Batrachium hederaceum** (*Vedbend-Vandranunkel*) – 1970 (GDJ).
- Bellis perennis** (*Tusindfryd*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Beta vulgaris** ssp. *maritima* (*Strand-Bede*) – 1970 (GDJ) – !
- Betula pendula** (*Vorte-Birk*) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
 – *pubescens* (*Dun-Birk*) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP).
- Brachypodium sylvaticum** (*Skov-Stilkaks*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Brassica napus** ssp. *napus* (*Raps*) – !
- Bromus hordeaceus** ssp. *hordeaceus* (*Blød Hejre*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 – – – *ssp. thominii* (*Liggende Hejre*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – !
 – *sterilis* (*Gold Hejre*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
- Cakile maritima** ssp. *baltica* (*Østersø-Strandsennep*) – 1917 (AL) – Bot. Tids.
 54 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 – (GDJ) –
 1980 (SPP) – !
- Calamagrostis epigeios** (*Bjerg-Rørhvene*) – 1917 (AL) – 1970 (GDJ) – Bot. Tids.
 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
- Calystegia sepium** (*Gærde-Snerle*) – !
- Campanula persicifolia** (*Smalbladet Klokke*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).
 – *rapunculoides* (*Ensidig Klokke*) – 1917 (AL).
 – *rotundifolia* (*Liden Klokke*) – 1965 (SO) – !
 – *trachelium* (*Nælde-Klokke*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 47 (TBU) –
 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP)
 – !
- Capsella bursa-pastoris** (*Hyrdetaske*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – !
- Cardamine hirsuta** (*Roset-Springklap*) – 1965 (SO) – !
- Carex arenaria** (*Sand-Star*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 – *hirta* (*Håret Star*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1980 (SPP) – !
 – *pairaei* (*Pigget Star*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – !
 – *polyphylla* (*Melleembrudt Star*) – 1965 (SO) – !

Kransbørste (*Clinopodium vulgare*)

hører til vores subkontinentale planter, som hyppigst træffes i den sydøstlige del af landet. Böcher (1945, 1946) fremhæver fra kontinentalt-subkontinentale staudeskrænter ledsagende skov-steppearter som Svaleurt (*Cynanchum vincetoxicum*), Langklaset Vikke (*Vicia tenuifolia*), Merian (*Origanum vulgare*), Kantet Kohvede (*Melampyrum cristatum*), Håret Viol (*Viola hirta*), Bakke-Jordbær (*Fragaria viridis*) og Læge-Stenfrø (*Lithospermum officinale*), af hvilke de 3 sidstnævnte findes eller er fundet på Hjelm. Flest Kransbørste findes på de endnu åbne skrænter og overdrev syd og vest for fyret.

- Carex spicata** (*Spidskapslet Star*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Centaurea cyanus** (*Kornblomst*) – 1965 (SO).
- **jacea** (*Alm. Knopurt*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- **scabiosa** (*Stor Knopurt*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Cerastium fontanum** var. **holosteoides** (*Ensidig Hønsetarm*) – !
- – **var. triviale** (*Alm. Hønsetarm*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- **semidecandrum** (*Femhannet Hønsetarm*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Chamaenerion angustifolium** (*Gederams*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Chenopodium album** (*Hvidmelet Gåsefod*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Cirsium arvense** (*Ager-Tidsel*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- **vulgare** (*Horse-Tidsel*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- Clinopodium vulgare** (*Kransbørste*) – 1970 (GDJ) – !
- Cochlearia danica** (*Dansk Kokleare*) – !
- **officinalis** (*Læge-Kokleare*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Convolvulus arvensis** (*Ager-Snerle*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Conyza canadensis** (*Canadisk Bakkestjerne*) – !
- Corynephorus canescens** (*Sandskæg*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 68 (TBU).
- Crambe maritima** (*Strandkål*) – 1965 (DBF) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Crataegus laevigata** (*Alm. Hvidtjørn*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- **monogyna** (*Engrislet Hvidtjørn*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1970 (GDJ) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- Crepis capillaris** (*Grøn Høgeskæg*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).
- Cynoglossum officinale** (*Hundetunge*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Cynosurus cristatus** (*Alm. Kamgræs*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
- Dactylis glomerata** (*Alm. Hundegræs*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- Daucus carota** (*Vild Gulerod*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Descurainia sophia** (*Finbladet Vejsennep*) – 1965 (SO).
- Dianthus deltoides** (*Bakke-Nellike*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Dryopteris carthusiana** (*Smalbladet Mangeløv*) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP).
- **dilatata** (*Bredbladet Mangeløv*) – 1980 (SPP) – !
- **filix-mas** (*Alm. Mangeløv*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Echium vulgare** (*Slangehoved*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) 1980 (SPP) – !
- Elytrigia junceiforme** (*Strand-Kvik*) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
- – **x repens** (*Hybrid-Kvik*) – 1965 (SO).
- **repens** (*Alm. Kvik*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Epilobium montanum** (*Glat Dueurt*) – 1980 (SPP).
- Equisetum arvense** (*Ager-Padderok*) – 1917 (AL) – 1953 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Erigeron acer** (*Bitter Bakkestjerne*) – !
- Erodium cicutarium** ssp. **dunense** (*Kyst-Hejrenæb*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Erophila verna** (*Vår-Gæslingebłomst*) – 1980 (SPP) – !
- Eryngium maritimum** (*Strand-Mandstro*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !

Euonymus europaeus (*Benved*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !

Euphorbia helioscopia (*Skærm-Vortemælk*) – 1965 (SO).

Fagus sylvatica (*Bøg*) – 1980 (SPP).

Festuca arundinacea (*Strand-Svingel*) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU).

– ***ovina*** (*Fåre-Svingel*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !

– ***pratensis*** (*Eng-Svingel*) – 1917 (AL) – 1980 (SPP) – !

– ***rubra*** ssp. ***arenaria*** – 1980 (SPP).

– – ssp. ***pruinosa*** (*Blågrøn Svingel*) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !

– – ssp. ***rubra*** (*Rød Svingel*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – !

Ficaria verna ssp. ***verna*** (*Alm. Vorterod*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU) – !

Filipendula vulgaris (*Knoldet Mjødurt*) – 1917 (AL) Bot. Tids 61 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP)

– !

Fragaria vesca (*Skov-Jordbær*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).

– ***viridis*** (*Bakke-Jordbær*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 61 (TBU) – 1965 (SO) – !

– **x ananassa** (*Have-Jordbær*) – 1980 (SPP) – !

Frangula alnus (*Tørst*) – 1980 (SPP).

Fraxinus excelsior (*Ask*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1980 (SPP) – !

Fritillaria imperialis (*Kejserkrone*) – !

Galanthus nivalis (*Vintergæk*) – !

Galinsoga parviflora (*Håret Kortstråle*) – 1965 (SO).

Galium aparine (*Burre-Snerre*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU) – !

– ***mollugo*** (*Hvid Snerre*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1980 (SPP) – !

– – **x verum** – 1965 (SO) – !

– ***saxatile*** (*Lyng-Snerre*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1980 (SPP) – !

– ***sterneri*** (*Liden Snerre*) – 1965 (BF) – !

– ***verum*** ssp. ***verum*** (*Gul Snerre*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !

Geranium columbinum (*Storbægret Storkenæb*) – 1965 (SO).

– ***dissectum*** (*Kløftet Storkenæb*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1965 (SO).

– ***molle*** (*Blødt Storkenæb*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !

– ***pratense*** (*Eng-Storkenæb*) – 1980 (SPP).

– ***pusillum*** (*Liden Storkenæb*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !

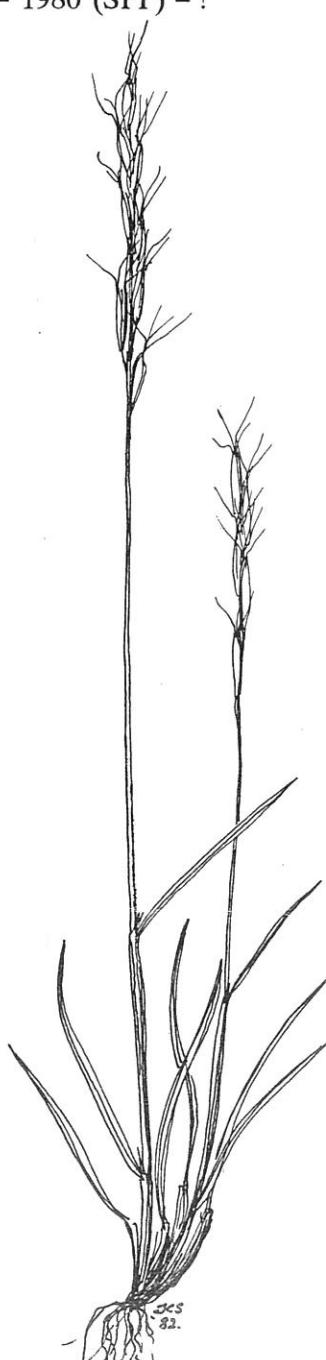
Blodrød Storkenæb (*Geranium sanguineum*) er kendt fra Hjelm siden Lange's besøg i 1917, og den er set af alle de botanikere, hvis lister vi har kendskab til. Den findes en hel del steder på øen på såvel strandvolde som skränter og overdrev. På det vegetationsdækkede overdrev sydøst for fyret vokser den i selskab med arter som Knold-Ranunkel (*Ranunculus bulbosus*), Skov-Løg (*Allium scorodoprasum*), Eng-Brandbæger (*Senecio jacobaea*), Prikbladet Perikon (*Hypericum perforatum*) og Alm. Pimpinelle (*Pimpinella saxifraga*).

- Geranium robertianum** (*Stinkende Storkenæb*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- **sanguineum** (*Blodrød Storkenæb*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 44 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- Geum rivale** (*Eng-Nellikerod*) – !
- **urbanum** (*Feber-Nellikerod*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Glechoma hederacea** (*Korsknap*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1980 (SPP) – !
- Gnaphalium uliginosum** (*Sump-Evighedsblomst*) – 1965 (SO).
- Hedera helix** (*Vedbend*) – !
- Helichrysum arenarium** (*Gul Evighedsblomst*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 57 (TBU).
- Helictotrichon pratense** (*Alm. Enghavre*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
- **pubescens** (*Dunet Enghavre*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
- Heracleum sibiricum** (*Grønblomstret Bjørneklo*) – !
- **sphondylium** (*Alm. Bjørneklo*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- Hieracium cymosum** (*Kvast-Høgeurt*) – 1965 (SO).
- **pilosella** (*Håret Høgeurt*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- **umbellatum** (*Smalbladet Høgeurt*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Holcus lanatus** (*Fløjlsgræs*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – !
- **mollis** (*Krybende Hestegræs*) – !
- Honckenya peploides** (*Strandarve*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Hordeum vulgare** (*Alm. Byg*) – 1980 (SPP).
- Humulus lupulus** (*Humle*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 62 (TBU) – 1970 (GDJ).
- Hypericum maculatum** (*Kantet Perikon*) – !
- **montanum** (*Bjerg-Perikon*) – 1965 (SO) – !
- **perforatum** (*Prikbladet Perikon*) – 1917 (AL) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Hypochoeris glabra** (*Glat Kongepen*) – 1970 (GDJ).
- **radicata** (*Alm. Kongepen*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Jasione montana** (*Blåmunke*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Juncus bufonius** (*Tudse-Siv*) – 1917 (AL).
- Knautia arvensis** (*Blåhat*) – 1965 (SO) – !

Alm. Enghavre (*Helictotrichon pratense*)

Begge vore Enghavre-arter er fundet på Hjelm, og begge er set af Lange i 1917, under Dansk Botanisk Forenings ekskursion i 1965 og af Søren Peter Pinnerup i 1980. De findes begge endnu, endda i et stort antal, mest vel Dunet Enghavre (*H. pubescens*). På et overdrev i den sydøstlige del af morænekolden vokser den sammen med bl.a. Knoldet Mjødurt (*Filipendula vulgaris*) og Tjærnellike (*Lychnis viscaria*). Området her er ved at lukke til på grund af tilgroning med tjørn, Slåen (*Prunus spinosa*), brombær og roser.

- Laburnum anagyroides** (*Guldregn*) – 1980 (SPP).
Lamium amplexicaule (*Liden Tvetand*) – 1965 (SO).
 - **hybridum** (*Fliget Tvetand*) – 1965 (SO).
 - **purpureum** (*Rød Tvetand*) – !
Lapsana communis (*Haremad*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Lathyrus pratensis (*Gul Fladbælg*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
 - **sphaericus** (*Enblomstret Fladbælg*) – !
 - **sylvestris** (*Skov-Fladbælg*) – 1980 (SPP).
Leontodon autumnalis (*Høst-Borst*) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
Leucanthemum vulgare (*Hvid Okseøje*) – Bot. Tids. 57 (TBU) – 1965 (SO).
Leymus arenarius (*Marehalm*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
Ligustrum vulgare (*Alm. Liguster*) – 1980 (SPP) – !
Linaria vulgaris (*Alm. Torskemund*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Linum catharticum (*Vild Hør*) – 1965 (SO) – !
Lithospermum officinale (*Læge-Stenfrø*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).
Lolium perenne (*Alm. Rajgræs*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Lotus corniculatus (*Alm. Kællingetand*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
Lupinus polyphyllus (*Mangebladet Lupin*) – !
Luzula campestris (*Mark-Frytle*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Lychnis viscaria (*Tjærenellike*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Lycium barbarum (*Bukketorn*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
Malus sylvestris (*Skov-Æble*) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1980 (SPP) – !
 - **x domestica** (*Sød Æble*) – 1917 (AL) – !
Malva pusilla (*Liden Katost*) – 1965 (SO).
 - **sylvestris** (*Alm. Katost*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Medicago lupulina (*Humle-Sneglebælg*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
 - **sativa** (*Foder-Lucerne*) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
Mentha sp. (*Mynte-art*) – 1980 (SPP).
Mercurialis perennis (*Alm. Bingelurt*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1980 (SPP) – !
Moehringia trinervia (*Skovarve*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Myosotis arvensis (*Mark-Forglemmigej*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **discolor** (*Forskelligfarvet Forglemmigej*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 60 (TBU) – !
 - **ramosissima** (*Bakke-Forglemmigej*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 60 (TBU) – !
 - **stricta** (*Rank Forglemmigej*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 60 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Ononis repens (*Mark-Krageklo*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **spinosa** (*Strand-Krageklo*) – !
Papaver argemone (*Kolle-Valmue*) – 1965 (SO).
 - **dubium** (*Gærde-Valmue*) – 1965 (SO) – !
Phleum arenarium (*Sand-Rottehale*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU).
 - **bertolonii** (*Knold-Rottehale*) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
 - **phleoides** (*Glat Rottehale*) – !
 - **pratense** (*Eng-Rottehale*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).
Phragmites australis (*Tagrør*) – 1970–72 (KH) – !
Picea abies (*Rødgren*) – !
 - **glauca** (*Hvidgran*) – 1970–72 (KH) – !
 - **sitchensis** (*Sitka-Gran*) – 1965 (SO) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
Pimpinella saxifraga (*Alm. Pimpinelle*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
Pinus contorta (*Klit-Fyr*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).

- Plantago lanceolata** (*Lancet-Vejbred*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
 - – f. *eriohylla* – !
 - major var. **major** (*Glat Vejbred*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP).
 - **media** (*Dunet Vejbred*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Poa annua** (*Enårig Rapgræs*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **nemoralis** (*Lund-Rapgræs*) – 1980 (SPP).
 - **pratensis** ssp. **angustifolia** (*Smalbladet Rapgræs*) – !
 - – ssp. **pratensis** (*Eng-Rapgræs*) – 1917 (AL) – !
 - **subcoerulea** (*Blågrøn Rapgræs*) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 68 (TBU) – 1980 (SPP) – !
 - **trivialis** (*Alm. Rapgræs*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Polygala vulgaris** (*Alm. Mælkeurt*) – 1965 (SO).
- Polygonatum odoratum** (*Kantet Konval*) – 1970 (GDJ) ?
- Polygonum aviculare** ssp. **aviculare** (*Alm. Vej-Pileurt*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – !
 - **convolvulus** (*Snerle-Pileurt*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **lapathifolium** ssp. **lapathifolium** (*Knudet Pileurt*) – 1965 (SO).
 - **neglectum** (*Spidsbladet Pileurt*) – 1965 (SO).
 - **persicaria** (*Fersken-Pileurt*) – 1965 (SO).
- Polypodium vulgare** (*Alm. Engelsød*) – !
- Populus x candicans** (*Ontarisk Poppel*) – 1980 (SPP).
- Potentilla anserina** (*Gåse-Potentil*) – 1917 (AL) – !
 - **argentea** ssp. **argentea** (*Alm. Sølv-Potentil*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP).
 - – ssp. **impolitata** (*Håret Potentil*) – !
 - **reptans** (*Krybende Potentil*) – 1917 (AL) – 1965 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Primula veris** (*Hulkravet Kodriver*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- Prunella vulgaris** (*Alm. Brunelle*) – 1917 (AL) – 1965 (SO).
- Prunus avium** (*Fugle-Kirsebær*) – 1980 (SPP) – !
 - **cerasifera** (*Mirabel*) – 1980 (SPP) – !
 - **cerasus** (*Surkirsebær*) – !
 - **domestica** ssp. **insititia** (*Kræge*) – !
 - **spinosa** (*Slåen*) – 1917 (AL) – 1922 (AF) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- Pseudotsuga menziesii** (*Douglasgran*) – 1980 (SPP).
- Quercus robur** (*Stilk-Eg*) – 1980 (SPP) – !
 - **rubra** (*Rødeg*) – 1980 (SPP).
- Ranunculus acris** (*Bidende Ranunkel*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
 - **bulbosus** (*Knold-Ranunkel*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1965 (SO) – !
 - **repens** (*Lav Ranunkel*) – 1917 (AL) – 1980 (SPP) – !
 - **sardous** (*Stivhåret Ranunkel*) – 1965 (SO).
- Raphanus raphanistrum** (*Kiddike*) – 1917 (AL) – 1965 (SO).
- Rhamnus cathartica** (*Korsved*) – 1922 (AF) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 64 (TBU) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Rheum rhabarberum** (*Rabarber*) – !
- Ribes nigrum** (*Solbær*) – !
 - **rubrum** s. lat. (*Ribs*) – 1980 (SPP).
 - **uva-crispa** (*Stikkelsbær*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Rosa canina** ssp. **canina** (*Glat Hunde-Rose*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970–75 (KH) – 1980 (SPP)
 - – ssp. **dumetorum** (*Håret Hunde-Rose*) – !

Rosa dumalis ssp. **dumalis** (*Blågrøn Rose*) – !

– **pimpinellifolia** (*Klit-Rose*) – !

– **rugosa** (*Rynket Rose*) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !

Rubus caesius (*Korbær*) – 1917 (AL) – 1970 (GDJ) – Bot. Tids. 75 (TBU) – 1980 (SPP) – !

– **cyclomorphus** (*Rubus*, sect. *Rubus*) – !

– **fasciculatus** (*Rubus*, sect. *Corylifolii*) – !

– **gothicus** (*Rubus*, sect. *Corylifolii*) – !

– **horridus** (*Rubus*, sect. *Corylifolii*) – !

– **idaeus** (*Hindbær*) – !

– **radula** (*Rubus*, sect. *Rubus*) – !

– **trivultus** (*Rubus*, sect. *Corylifolii*) – !

– **wahlbergii** (*Rubus*, sect. *Corylifolii*) – !

– **wessbergii** (*Rubus*, sect. *Corylifolii*) – !

Rumex acetosa (*Alm. Syre*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !

– **acetosella** (*Rødknæ*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !

– **crispus** (*Kruset Skræppe*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 45 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !

– **thyrsiflorus** (*Dusk-Syre*) – !

Sagina procumbens (*Alm. Firling*) – 1917 (AL) – 1965 (SO).

Salix x smithiana (*Lancet-Pil*) – 1917 (AL).

Salsola kali ssp. **kali** (*Sodaurt*) – 1965 (SO) – Bot. Tids. 63 (TBU) – 1980 (SPP) – !

Sambucus nigra (*Alm. Hyld*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1970 – 72 (KH) – 1980 (SPP) – !

Saxifraga granulata (*Kornet Stenbræk*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1965 (SO) – !

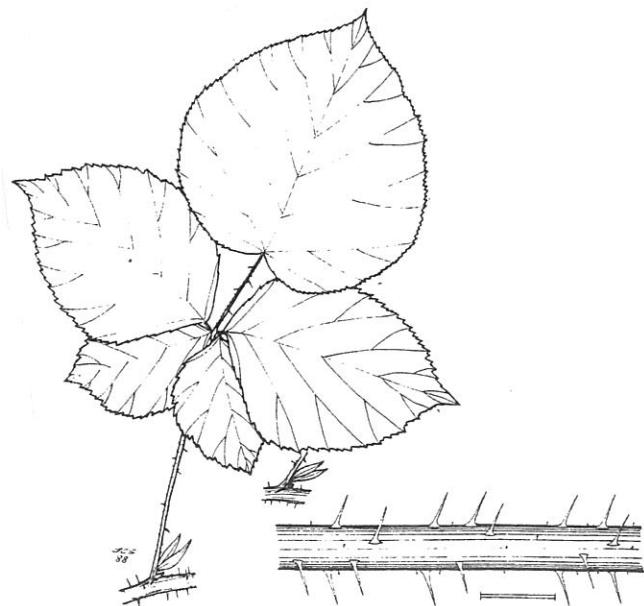
Scleranthus annuus ssp. **polycarpos** (*Bakke-Knavel*) – 1965 (SO) – !

– **perennis** (*Flerårig Knavel*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP).

Rubus cyclomorphus

er en Hasselbrombær (sect. *Corylifolii*). I Norden er den kendt fra Sydvest-Norge, Bohuslän, Västergötland og Skåne samt fra nogle få steder i Danmark, bl.a. på Åbelø ved Fyns nordkyst, Læsø og på Møn (Pedersen & Schou 1989), og nu også på Hjelm, hvor der er rigtigt mange Brombær. En stor del af overdrevene nord for fyret er langt de fleste steder utilgængelig på grund af Brombær. Ialt har vi fundet 8 arter, fordelt med 2 arter Brombær (*Rubus*, sect. *Rubus*) og ikke mindre end 6 arter Hasselbrombær, hvilket er usædvanligt i den del af landet. Der skal nok kunne findes endnu flere på øen, men det kræver en speciel påklædning samt en stor portion tålmodighed at forcere de ufrekmelige områder.

Tegningen forestiller et blad og et 5 cm-stykke fra den midterste del af et bladskud.

- Scrophularia nodosa** (*Knoldet Brunrod*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 59 (TBU).
- Sedum acre** (*Bidende Stenurt*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- **telephium ssp. maximum** (*Alm. Sct. Hansurt*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Senecio jacobaea** (*Eng-Brandbæger*) – !
- **sylvaticus** (*Skov-Brandbæger*) – 1965 (SO) – !
 - **vernalis** (*Vår-Brandbæger*) – 1970 (GDJ) – !
 - **viscosus** (*Klæbrig Brandbæger*) – 1970 (GDJ) – !
 - **vulgaris** (*Alm. Brandbæger*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Seseli libanotis** (*Hjorterod*) – Bot. Tids. 47 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Sherardia arvensis** (*Blåstjerne*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU).
- Silene alba** (*Aften-Pragtstjerne*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- **noctiflora** (*Nat-Limurt*) – 1965 (SO).
 - **nutans** (*Nikkende Limurt*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Sinapis arvensis** (*Ager-Sennep*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 54 (TBU) – !
- – var. **orientalis** – 1965 (SO).
- Sisymbrium officinale** (*Rank Vejsennep*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).
- Solidago canadensis** (*Canadisk Gyldenris*) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP).
- Sonchus arvensis** (*Ager-Svinemælk*) – 1965 (SO).
- **asper** (*Ru Svinemælk*) – 1965 (SO) – !
 - **oleraceus** (*Alm. Svinemælk*) – 1980 (SPP).
- Sorbus aucuparia** (*Alm. Røn*) – !
- **intermedia** (*Selje-Røn*) – 1980 (SPP) – !
- Spergula arvensis** (*Alm. Spergel*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – !
- Spergularia rubra** (*Mark-Hindeknæ*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Stachys sylvatica** (*Skov-Galtetand*) – !
- Stellaria crassifolia** (*Tykbladet Fladstjerne*) – 1980 (SPP).
- **graminea** (*Græsbladet Fladstjerne*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **holostea** (*Stor Fladstjerne*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 55 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **media** (*Alm. Fuglegræs*) – 1965 (SO) – !
 - **neglecta** (*Skov-Fuglegræs*) – 1980 (SPP) – !
 - **pallida** (*Bleg Fuglegræs*) – 1980 (SPP) – !
- Suaeda maritima** (*Strandgåsefod*) – !
- Syringa vulgaris** (*Syren*) – 1980 (SPP) – !
- Tanacetum vulgare** (*Rejnfan*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
- Taraxacum**, sect. *Erythrosperma* (*Rødfrugtet Sand-Mælkebøtte*):
- Taraxacum brachyglossum** – 1993 (HØ & EW) !
- **isophyllum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **lacistophyllum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **laetum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **parnassicum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **proximum** – 1993 (HØ & EW) !
- Taraxacum**, sect. *Obliqua* (*Gråfrugtet Sand-Mælkebøtte*):
- Taraxacum platyglossum** – 1993 (HØ & EW) !
- Taraxacum**, sect. *Hamata* (*Krogfliget Mælkebøtte*):
- Taraxacum hamatiforme** – 1993 (HØ & EW) !
- Taraxacum**, sect. *Ruderalia* (*Fandens Mælkebøtte*):
- Taraxacum acutangulum** – 1993 (HØ & EW) !
- **adiantifrons** – 1993 (HØ & EW) !

- Taraxacum angustisquameum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **caloschistum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **corynodes** – 1993 (HØ & EW) !
 - **dilaceratum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **fasciatum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **latissimum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **lingulatum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **obliquilobum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **pallidipes** – 1993 (HØ & EW) !
 - **polyodon** – 1993 (HØ & EW) !
 - **subdahlstedtii** – 1993 (HØ & EW) !
 - **tumentilobum** – 1993 (HØ & EW) !
 - **valens** – 1993 (HØ & EW) !
 - **vastisectum** – 1993 (HØ & EW) !
- Teesdalia nudicaulis** (*Flipkrave*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Thalictrum minus** ssp. **arenarium** – (*Sand-Frøstjerne*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 53 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Thlaspi arvense** (Alm. Pengeurt) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 54 (TBU) – 1965 (SO).
- Tilia platyphyllos** (*Storbladet Lind*) – 1980 (SPP) – !
- Torilis japonica** (*Hvas Randfrø*) – 1965 (SO).
- Tragopogon pratensis** ssp. **pratensis** (*Eng-Gedeskæg*) – 1980 (SPP).
- Trifolium arvense** (*Hare-Kløver*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – !
 - **campestre** (*Gul Kløver*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **dubium** (*Fin Kløver*) – 1917 (AL) – 1980 (SPP) – !
 - **medium** (*Bugtet Kløver*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
 - **pratense** (*Rødkløver*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
 - **repens** (*Hvidkløver*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **striatum** (*Stribet Kløver*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Tripleurospermum inodorum** (*Lugtløs Kamille*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **maritimum** ssp. **maritimum** var. **raii** (*Krusbladet Strandkamille*) – 1965 (SO) – !
 - – ssp. **salinum** (*Alm. Strandkamille*) – !
- Tulipa x cult.** (*Have-Tulipan*) – !
- Tussilago farfara** (*Følfod*) – 1917 (AL) – 1980 (SPP) – !
- Urtica dioica** (*Stor Nælde*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 62 (TBU) – 1970 (GDJ) – 1970–72 (KH) – 1980 (SPP) – !
 - **urens** (*Liden Nælde*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – !
- Valerianella locusta** (*Tandfri Vårsalat*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Verbascum nigrum** (*Mørk Kongelys*) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !
- Veronica arvensis** (*Mark-Ærenpris*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – !
 - **beccabunga** (*Tykbladet Ærenpris*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 59 (TBU).
 - **chamaedrys** (*Tveskægget Ærenpris*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **hederifolia** ssp. **hederifolia** (*Vedbend-Ærenpris*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 59 (TBU) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **officinalis** (*Læge-Ærenpris*) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
 - **persica** (*Storkronet Ærenpris*) – 1965 (SO).
 - **polita** (*Blank Ærenpris*) – 1965 (SO).
 - **serpyllifolia** (*Glat Ærenpris*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP).
 - **spicata** (*Aks-Ærenpris*) – 1970 (GDJ) – 1970–72 (KH) – !
- Viburnum opulus** (*Kvalkved*) – !
- Vicia angustifolia** (*Smalbladet Vikke*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !
- Vicia cracca** (*Muse-Vikke*) – 1980 (SPP) – !

Vicia hirsuta (*Tofrøet Vikke*) – 1917 (AL) – 1965 (SO) – 1980 (SPP) – !

- **lathyroides** (*Vår-Vikke*) – 1917 (AL) – 1970 (GDJ) – !
- **sativa** (*Foder-Vikke*) – 1980 (SPP) – !
- **sepium** (*Gærde-Vikke*) – 1917 (AL) – !

Viola arvensis (*Ager-Stedmoderblomst*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1965 (SO).

- **canina** (*Hunde-Viol*) – 1917 (AL) – Bot. Tids. 50 (TBU) – 1965 (SO) – 1970 (GDJ) – 1980 (SPP) – !

- **hirta** (*Håret Viol*) – !

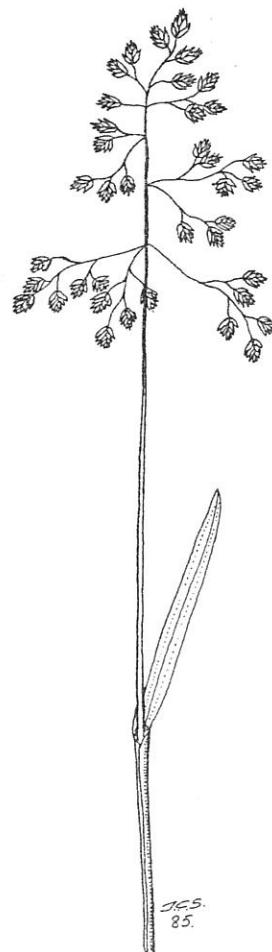
- **odorata** (*Marts-Viol*) – !

- **tricolor** ssp. **tricolor** (*Alm. Stedmoderblomst*) – 1917 (AL) – !

Zostera marina (*Alm. Ålegræs*) – Bot. Tids. 70 (TBU).

Blågrøn Rapgræs (*Poa subcoerulea*)

er en almindelig plante i Danmark, specielt på sandet, kystnær bund. I strandenge træffes den hyppigst i den øvre del sammen med arter som Rød Svingel (*Festuca rubra* ssp. *rubra*), Jordbær-Kløver (*Trifolium fragiferum*), Bakke-Nellike (*Dianthus deltoides*) og Gul Snerre (*Galium verum* ssp. *verum*). På Hjelm er der imidlertid ingen områder med strandenge, men de nævnte arter – med undtagelse af Jordbær-Kløver, som ikke er fundet på øen – trives udmærket på det marine forland, som på Hjelm hovedsageligt består af gamle strandvolde. Blågrøn Rapgræs er første gang set under Dansk Botanisk Forenings ekskursion i 1965, senere af Søren Peter Pinnerup og sidst under ekskursionerne dertil i 1993. Iovrigt kan det tilføjes, at der under "Atlas Flora Danica-ekskursionen" den 5. juni 1993 blev fundet to for øen nye strandengsarter, nemlig Strandgåsefod (*Suaeda maritima*) og Strand-Malurt (*Artemisia maritima*). Begge fandtes, ligesom Læge-Kokleare (*Cochlearia officinalis*) i oftest fugtige lavninger mellem de yderste strandvolde.

Citeret litteratur

- Böcher, T.W.**, 1945: Beiträge zur Pflanzengeographie und Ökologie dänischer Vegetation. II. Über die Waldsaum- und Graskrautgesellschaften trockener und halbtrockener Böden der Insel Seeland mit besonderer Berücksichtigung der Strandabhänge und Strandebenen. – Kgl. da. Vid. Selsk. Biol. Skr. 4:1.
- 1946: Græs-urtevegetationen på Høje-Møn. – Bot. Tids. 48:1–45.
- Dybbro, T. & A. Janniche**, 1983: Fuglelokaliteter i Århus Amt. – København.
- Friis, A.**, 1965: De danskes Øer, 2. udg.:129–140. – København.
- Hansen, A.**, 1966: Nye floristiske fund og iagttagelser, mest fra 1965. – Bot. Tids. 61:304–308.
- & Sv.-E. Sandermann Olsen, 1966: Forsommerekskursion til Djursland og Hjelm den 2.–4. juli 1965. Bot. Tids. 61:315–319.
- Hansen, K.**, 1973: Trækfugleundersøgelser på Hjelm 1970–72. – Flora og Fauna 79:53–65.
- Hansen, K.** (red.), 1991: Dansk Feltflora. 5. opl. – København.
- Hulten, E.**, 1971: Atlas över Växternas Utbredning i Norden, 2. opl. – Stockholm.
- Jeppesen, G. Dam & P. Jørgensen**, 1971: Ekskursion til Hjelm. Flora og Fauna 77:22.
- Lange, A.**, 1920: Vegetationen paa Tunø og Hjelm. – Bot. Tids. 37:1–22.
- Lange, J.**, 1864: Haandbog i Den danske Flora, tredie forøgede Udgave. – Kjøbenhavn.
- Larsen, K. & B. Bramsen** (red.), 1945: Politikens Aarbog HVEM–HVAD–HVOR 1946. – København.
- Larsen, K.**, 1956: Ranunculaceernes udbredelse i Danmark. TBU nr. 22. – Bot. Tids. 53:140–198.
- Lovbekendtgørelse nr. 445 af 1. okt. 1972, § 46 ("Naturfredningsloven").*
- Lov nr. 9 af 3. januar 1992. Lov om naturbeskyttelse, § 15 og 18 ("Naturbeskyttelsesloven").*
- Lovbekendtgørelse nr. 383 af 14. juni 1993. Lov om planlægning, § 35 ("Planloven").*
- Løjtnant, B. & E. Wessberg**, 1986: Egholm – en ø-floraliste med noter. – Randers.
- 1992: Lindholm – en ø-floraliste med noter. – Randers.
- & E. Worsøe, 1993: Status over den danske Flora. – København.
- Nielsen, M., L. Nielsen & L. Jensen**, 1987: Havbundsundersøgelser. Råstoffer og fredningsinteresser. – Skov- og Naturstyrelsen.
- Pedersen, A.**, 1962: Det xerotherme floraelement ved de Indre Farvande. – Flora og Fauna 68:17–42.
- 1968: Nogle kritiske, danske Atriplex-arter. – Bot. Tids. 63:289–303.
- & J.C. Schou, 1989: Nordiske Brombær. Bot. Inst. Aarhus Universitet. AAU-Reports nr. 21. – Århus.
- Wessberg, E.**, 1992: Gjøl, en ø-floraliste med noter. – Randers.
- 1993: Øland, ø-flora nr. 52. – Randers.
- Wiinstedt, K.**, 1943: Hieraciumarternes Udbredelse i Danmark. TBU nr. 8. – Bot. Tids. 45:101–129.
- Wind, P.**, 1993: Oversigt over botaniske lokaliteter 7, Århus Amt. – København.

Tak

Universitetslektor Alfred Hansen og seminarielektor Anfred Pedersen takkes begge for assistance med gennemsyn af rapporten. Alfred Hansen takkes desuden for oplysninger om Enblomstret Fladbælg og Anfred Pedersen for hjælp i forbindelse med bestemmelse af indsamlet plantemateriale, primært mælder og brombær. En stor tak til biolog Peter Wind for fremskaffelse af plantelister og til Jens Chr. Schou for tilladelse til benyttelse af tegninger. Endelig takkes Århus Amt, Naturafdelingen, for velvillig, økonomisk bistand samt for tilladelse til brug af deres flyfoto og Erik Carl Nielsen, Knebel, for konkrete oplysninger om Hjelm.

Erik Hammer
Bragesvej 23
8230 Åbyhøj

Erik Wessberg
Sandagervej 13
Assentoft, 8900 Randers

HIDTIDIGE Ø-FLORAER

Hidtil er der i ø-floraserien udarbejdet ø-floraer for følgende øer, tidligere øer eller ø-grupper.
(EH) er Erik Hammer, (BL) Bernt Løjtnant og (EW) Erik Wessberg.

1. Anholt (1981). – (BL & EW). 50 sider.
2. Hjarnø i Horsens Fjord (1981). – (BL & EW). 26 sider.
3. Treskelbakkeholm i Mariager Fjord (1983). – (BL & EW). 16 sider.
4. Klosterholm og Startøtterne i Nibe Bredning (1984). – (BL & EW). 24 sider.
5. Mellemholdene i Randers Fjord ved Udbyhøj (1984). – (BL & EW). 17 sider.
6. Pletten (Store Plet) i Mariager Fjord (1984). – (BL & EW). 14 sider.
7. Alrø i Horsens Fjord (1985). – (EW). 37 sider.
8. Møgelø i Julsø syd for Silkeborg (1985). – (EW). 19 sider.
9. Lille Plet i Mariager Fjord nord for Pletten (1985). – (BL & EW). 12 sider.
10. Paradisøerne i Borre Sø syd for Silkeborg (1985). – (EW). 19 sider.
11. Alrø Poller i Horsens Fjord sydøst for Alrø (1985). – (EW). 15 sider.
12. Tange Ø i Tange Sø (1985). – (EW). 13 sider.
13. Hov Røn nordøst for Gyllingnæs (1986). – (BL & EW). 17 sider.
14. Svanegrunden nordøst for Endelave (1986). – (BL). 20 sider.
15. Vår Holm og Kyø Holm i Limfjorden ved Nibe (1986). – (EW). 20 sider.
16. Fjandø i Nissum Fjord (1986). – (EW). 21 sider.
17. Egholm i Limfjorden sydvest for Mors (1986). – (BL & EW). 44 sider.
18. Søby Rev øst for Gyllingnæs (1986). – (BL & EW). 15 sider.
19. Agerø i Limfjorden sydvest for Mors (1987). – (EW). 34 sider.
20. Stenrevet i Randers Fjord vest for Udby (1987). – (EW). 13 sider.
21. Lundø mellem Skive Fjord og Lovns Bredning (1987). – (EW). 41 sider.
22. Stenklipperne i Limfjorden ved Agerø (1988). – (EW). 14 sider.
23. Odpold i Randers Fjord nord for Stenrevet (1988). – (BL & EW). 12 sider.
24. Livø i Limfjorden (1988). – (BL & EW). 75 sider.
25. Svinø i Gamborg Fjord sydøst for Middelfart (1989). – (EW). 33 sider.
26. Lilleø, Bregnø og Alø i Julsø syd for Silkeborg (1989). – (EW). 20 sider.
27. Store og Lille Rotholm i Risgårde Bredning nord for Hvalpsund (1989). – (EW). 21 sider.
28. Sankt Thomas i Skanderborg Sø (1990). – (EW). 11 sider.
29. Æbelø i Skanderborg Sø (1990). – (EW). 14 sider.
30. Kalvø i Skanderborg Sø (1990). – (BL & EW). 14 sider.
31. Mågeøerne ved Bogense (1991). – (BL & EW). 15 sider.
32. Tunø ved Samsø (1991). – (BL & EW). 56 sider.
33. Hornsgård Holm og Tøtten i Limfjorden nordvest for Nibe (1991). – (EW). 14 sider.
34. Torø i Lille Bælt syd for Assens (1991). – (EW). 23 sider.
35. Lindholm i Limfjorden øst for Thyholm (1991). – (BL & EW). 18 sider.
36. Kalvø i Genner Bugt (1991). – (EW). 19 sider.
37. Arup Holm i Limfjorden ved Feggesund (1991). – (BL & EW). 17 sider.

38. Barsø i Lille Bælt nordvest for Als (1991). – (EW). 39 sider.
39. Venø i Limfjorden sydøst for Thyholm (1992). – (EW). 42 sider.
40. Bågø i Lille Bælt nordvest for Assens (1992). – (EW). 55 sider.
41. Gjøl i Limfjorden nordvest for Ålborg (1992). – (EW). 41 sider.
42. Ejlinge sydøst for Æbelø ved Bogense (1993). – (EW). 18 sider.
43. Dræt syd for Æbelø ved Bogense (1993). – (EW). 19 sider.
44. Leammer i Odense Fjord ved Hofmansgave (1993). – (EW). 18 sider.
45. Kyholm i Odense Fjord syd for Leammer (1993). – (EW). 12 sider.
46. Ægholm i Odense Fjord ved Hofmansgave (1993). – (EW). 12 sider.
47. Trindelen nord for Leammer i Odense Fjord (1993). – (EW). 13 sider.
48. Holmene i Odense Fjord ved Drejet (1993). – (EW). 12 sider.
49. Fur i Limfjorden (1993). – (EW). 63 sider.
50. Piggen i Randers Fjord (1993). – (BL & EW). 15 sider.
51. Drættegrund ved Bogense (1993). – (EW). 13 sider.
52. Øland ved Limfjorden vest for Gjøl (1993). – (EW). 64 sider.
53. Siø mellem Tåsingø og Langeland (1993). – (EW). 24 sider.
54. Helnæs nordvest for Fåborg (1993). – (EW). 63 sider.
55. Bjørnø syd for Fåborg (1994). – (EW). 33 sider.
56. Endelave sydvest for Samsø (1994). – (EW). 78 sider.
57. Hjelm i Kattegat sydøst for Ebeltoft (1994) – (EH & EW). 33 sider.

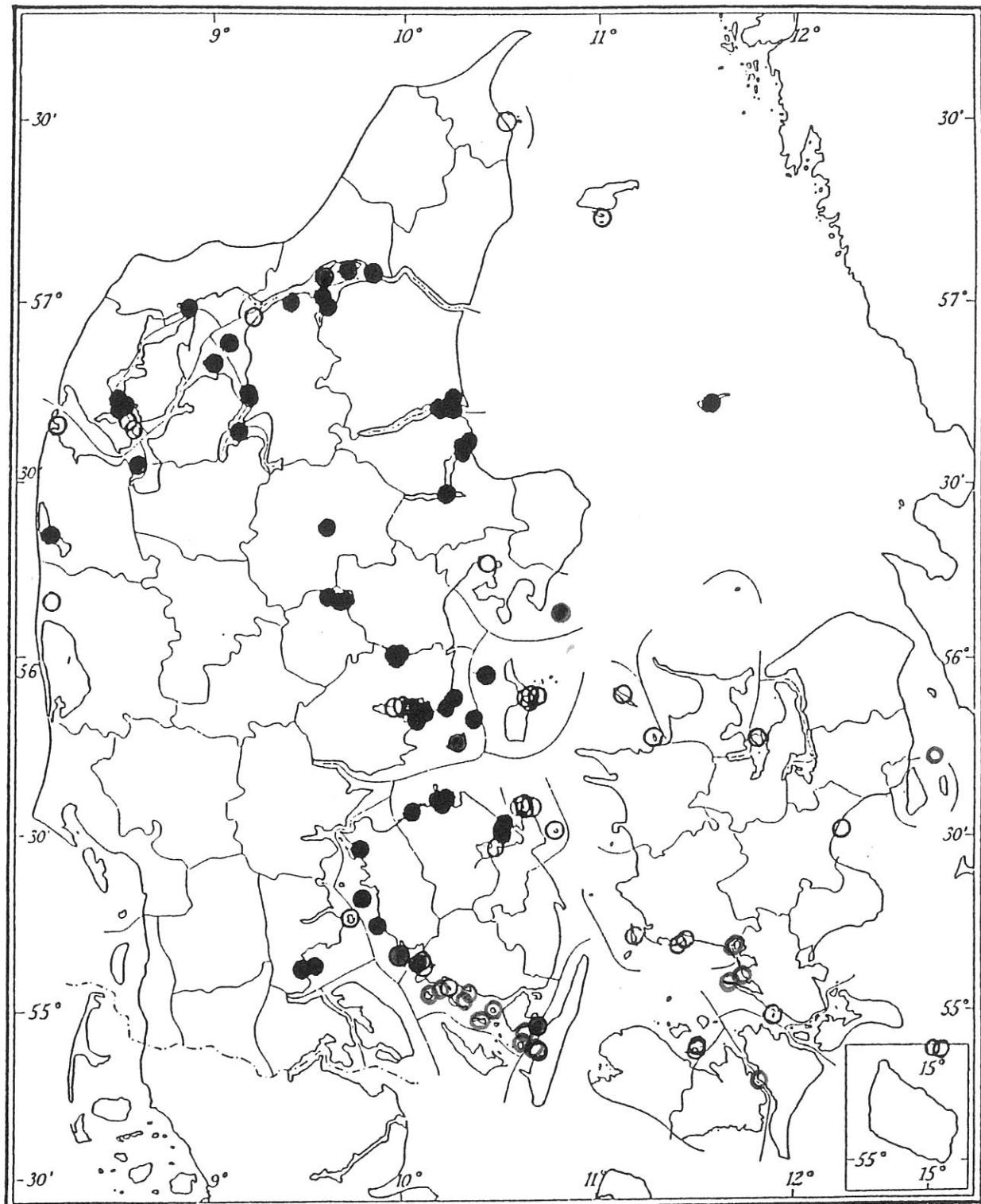
KOMMENDE Ø-FLORAER

Siden 1983 er der foretaget floristiske undersøgelser – med henblik på udarbejdelse af floralister – på følgende øer, tidligere øer eller ø-grupper – regnet fra nord:

Rønnerne mellem Frederikshavn og Strandby.
 Hornfiskrøn syd for Læsø.
 Fuglholm i Limfjorden mellem Jegindø og Agerø.
 Rønland øst for Harboør Tange.
 Jegindø i Limfjorden øst for Thyholm.
 Sejerø sydvest for Sjællands Odde.
 Lindholm nordøst for Stavns Fjord ved Samsø.
 Kyholm vest for Lindholm i Stavns Fjord.
 Kolderne i Stavns Fjord ved Samsø.
 Ægholm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Sværm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Mejlesholm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Hjortholm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Eskeholm i Stavns Fjord ved Samsø.
 Brokold i Stavns Fjord ved Samsø.
 Vorsø i Horsens Fjord.

Vorsø Kalv i Horsens Fjord sydvest for Vorsø.
Orø i Isefjorden.
Nekselø i Nekselø Bugt.
Mejlø ved Hindsholm.
Bogø ved Hindsholm.
Enø ved Bogø.
Vejlø ved Hindsholm.
Vejlø Kalv ved Hindsholm.
Flakfortet i Øresund nord for Saltholm.
Ølsemagle Revle i Køge Bugt.
Tornø i Odense Fjord.
Romsø i Store Bælt.
Årø i Lille Bælt nordvest for Assens.
Agersø i Store Bælt sydvest for Skælskør.
Glænø sydøst for Skælskør.
Ormø i Holsteinborg Nor øst for Glænø.
Enø ved Karrebæksminde.
Vigø i Helnæs Bugt nordvest for Fåborg.
Horsehoved i Helnæs Bugt sydvest for Vigø.
Illum i Helnæs Bugt sydvest for Horsehoved.
Knolden ved sydøstsiden af Horne Land.
Knudshoved nordvest for Vordingborg.
Store og Lille Svelmø mellem Fåborg og Svendborg.
Thurø sydøst for Svendborg.
Masnedø ved Vordingborg.
Skarø vest for Tåsinge.
Drejø sydvest for Skarø.
Store og Lille Rallen ved sydøstsiden af Tåsinge.
Strynø sydvest for Rudkøbing.
Lilleø i Smålandsfarvandet nord for Askø.
Askø i Smålandsfarvandet nord for Bandholm.
Langø i Lindelse Nor syd for Rudkøbing.
Lindø øst for Langø i Lindelse Nor.
Kalvø i Guldborgsund syd for Nykøbing.
Christiansø ved Bornholm.
Frederiksø ved Bornholm.

NB: Alle oplysninger om plantefund fra disse øer har stor interesse.

● : Øer, for hvilke der er udarbejdet floralister.

○ : Øer, for hvilke floralister er under udarbejdelse. I øvrigt henvises til de 3 foregående sider.